

Tomaž Kladnik

polkovnik, izr. prof. dr. za sodobno zgodovino, Katedra vojaških ved Centra vojaških šol Slovenske vojske, Kadetnica, Engelsova 15, 2000 Maribor
e-pošta: tomaz.kladnik@mors.si

POSLEDICE PRVE SVETOVNE VOJNE NA VOJAŠKO ORGANIZIRANOST NA SLOVENSKEM IN SPREMEMBE, KI SO JIH NOVE RAZMERE PRINESLE V VSAKODNEVNO ŽIVLJENJE LJUDI

1 UVOD

Združitev Nemčije 1870/71 je imela za evropski in svetovni razvoj v vsem 20. stoletju najpomembnejše posledice, še posebej na gospodarskem ter geopolitičnem in vojaškem področju. Prebivalstvo Nemčije je po združitvi leta 1871 zraslo iz 41 milijonov (leta 1871) na skoraj 68 milijonov (leta 1914). V Franciji so v tem času, na primer, zabeležili dvig le za 4 milijone (iz 36 na 40 milijonov). Proizvodnja nemške industrije se je v tem času popeterila, britanska le podvojila. Tako je Nemčija postala za sosedo, pa tudi za druge države v Evropi in svetu, vedno nevarnejša. Tega strahu se je nemški kancler Bismarck zavedal in je poskušal s svojo zunanjo politiko evropske države prepričati o neupravičenosti strahov pred premočnim nemškim cesarstvom. Toda cesar Wilhelm II. je, potem ko je odpustil Bismarcka, s svojo agresivno politiko dosegel ravno nasprotni učinek. Njegove zunanjepolitične poteze so notranjepolitično zbudile nacionalistične in imperialistične občutke, k čemur so prispevale tudi nemške nacionalistične organizacije, nastale ob koncu stoletja (Alldeutsche Verband, Flottenverein ...), ki so jih finančno podpirali nemški industrialci. Nemški parlamentarni sistem je zašel v krizo in nemško politiko je vedno bolj vodila vojska, uradništvo in predvsem cesar. Tako se je Nemčija znašla v položaju, da je bila edino vojna rešitev politike za reševanje problemov, ki so izhajali iz pregošče naseljenosti, bogastva in mogočnosti nemškega cesarstva.¹

¹ Mark Mazower, *Temna celina: dvajseto stoletje v Evropi*, Ljubljana 2002.

Ob prehodu v 20. stoletje je imperializem, delitev sveta zunaj Evrope v kolonialne posesti in področja gospodarskega vpliva, prekoračil svoj vrhunec. Pri svojem prizadevanju po politično-gospodarskem obvladovanju sveta so se evropske sile znašle pred mladimi, energij polnimi neevropskimi državami in narodi. Širjenje britanske oblasti je doseglo svoje meje: gospodarsko so nove industrijske države tekmovala z Anglijo za tržišča in ker so kolonije in druge nekoč zaostale dežele razvijale svojo industrijo ter se začele protekcionistično zapirati; politično, ker je Velika Britanija po spopadih v Sudanu, Južni Afriki in Srednji Ameriki prešla k defenzivni politiki, ki bi naj varovala njen imperij. Rusija se je po porazu na Daljnem vzhodu močneje posvečala Zahodu in interesom na Balkanu ter v Turčiji.²

Gospodarski in vojaški dvig Nemčije, predvsem pa njen namen povečati vojno mornarico, je prisilil Veliko Britanijo, da se je ob koncu 19. stoletja pričela ozirati po zaveznikih zoper Nemčijo. Tako leta 1904 sklene zvezo (antanto) s svojo kolonialno tekmico Francijo, ki leta 1912 postane tudi vojaška zveza, kateri se vse bolj približuje tudi Rusija. V srednji Evropi sta geopolitični prostor obvladovali Nemčija in Avstro-Ogrska, ki sta oblikovali tabor centralnih sil. Njuna zunanja politika je temeljila na zahtevah po ponovni delitvi kolonij in iskanju »svojega prostora pod soncem« tudi na evropskem vzhodu, ter na pridobitvi kar se da veliko novih surovinskih virov, ki sta jih potrebovali za svojo industrijsko rast. Prizorišči, na katerih so nemške želje po letu 1900 zadevale koristi drugih sil, sta bili Severna Afrika, predvsem Maroko, in Bližnji vzhod. Načrt za železnico od Carigrada čez Bagdad do Perzijskega zaliva, za katerega se je v Turčiji zavzemala nemška industrija in z njo povezane banke, sta Anglija in Rusija po letu 1901 nezaupljivo opazovali kot nedovoljen poseg v območje njunih koristi, vendar tu ni prišlo do resnega spora. Pač pa je diplomatsko slabo pripravljen, iz prestiža porojeni poskus Nemčije, da bi si kot tekmica Francije izsilila ustrezen delež političnega in gospodarskega nadzorstva nad Marokom, dvakrat, 1905/06 in 1911, izzval hude mednarodne krize, ki so jih le s trdom poravnali. V svoji prepletenosti z naraščajočimi napetostmi na evropskih tleh so bili ti spori signal, da se politični svetovni položaj nasploh zaostrojuje v krizo. Vojaški spopad med obema taboroma se je zdel neizbežen in čakati je bilo treba le še na primeren povod.³

Ta vojna je bila drugačna od vseh doslej. V njej je sodelovalo 28 držav ali $\frac{3}{4}$ človeštva. Boji so se bili v Evropi, Aziji in Afriki; potekali so na morju, zemlji in ob koncu tudi v zraku, žrtev pa je bilo toliko kot v nobeni vojni doslej – 20 milijonov. Trajala je štiri leta, na fronti in v zaledju, ter uničila največje imperije

² *Svetovna zgodovina*, Ljubljana 1976.

³ Prav tam.

in vplivala na uspešno izvedeno boljševistično revolucijo v Rusiji. Drugačna pa je bila tudi zaradi nove vojaške tehnike. Nova orožja: letalo, tank, strojnica in plin so spremenili do tedaj znano strategijo in taktiko delovanja vojaških enot.⁴

Čeprav so bili operativni načrti tako osrednjih sil kot antante ofenzivni, je vojskovanje na zahodu že konec leta 1914 prešlo iz gibljivega v pozicijsko, kjer so se bojevali na omejenem prostoru z ogromno potrošnjo materiala in s hudimi, krvavimi izgubami. Vsa prizadevanja za hitro odločitve v vojni so spodbujala predvsem zato, ker je bilo novodobno orožje (strojnica, hitrostrelni top, ročna granata, minomet, metalec ognja idr.) boljše v obrambi kot v napadu. To je onemogočilo napadalne bitke starega tipa, povečalo pa tudi grozovitost vojskovanja, ki se je na koncu izkazovala v številu padlih in ranjenih. Poskusi, da bi pozicijske boje končali z uničujočim orožjem, ki bi nasprotnika presenetilo, so prinesli začetek obdobja povsem novega orožja. Vse vojskujoče države so si, zaman, obetale odločilen preobrat od uporabe bojnega plina, letal in tankov, ki so bili prvič v večjem številu uporabljeni v tankovski bitki pri Cambariju novembra 1917. Tudi podmornica naposled ni izpolnila vojaških pričakovanj, posredno pa je bila udeležena pri preobratu vojne: ker je Nemčija 1. februarja 1917 razglasila neomejeno podmorniško vojskovanje, so ZDA vstopile v vojno, kar je antanti prineslo ogromno število rezervistov in gromozanske količine vojnega materiala.⁵

Versajska mirovna pogodba z dne 28. junija 1919 je Nemčiji naložila velike obveznosti. Proglašena je bila za glavnega krivca za vojno. Izgubila je vse kolonije, ki sta si jih razdelili Francija in Velika Britanija. Franciji je morala vrniti Alzacijo in Loreno, Poljski pa Poznanjsko in zahodno Prusijo. Belgija je dobila dele z Nemci naseljenega ozemlja (Eupen in Malmedy). Hudo jo je prizadela prepoved združitve z Avstrijo. Omejili so ji število vojakov, prepovedali posedovati težko orožje in vojno mornarico ter ji zapovedali, da mora demilitarizirati Porenje. Pogodbo je Nemčija dobila na vpogled le 24 ur pred podpisom in v njej ni smela ničesar spreminjati.⁶

Nemški narod je po porazu novembra 1918 zajel črn obup. Med ljudmi se je širil cinizem ter razočaranje nad politiko in vodstvom, ki sta jih pripeljala na dno prepada. Stara gotovost je izginila, nadomestila jo je globoka zaskrbljenost. Razsežnost tega, kar se je zgodilo, je bila tolikšna, da nastalega stanja niso mogli dojemati kot trajnega. Oblikovali so se miti, s katerimi bi lahko racionalizirali nesrečo, na primer o zahrbtnem nožu v hrbet, ki ga je dobila vojska od politikov nove republike. Grenkoba in sramota sta bili še hujši, ker je leta 1914 nemški imperij, ki je nastal komaj pol stoletja pred tem, tako samozavestno korakal v

⁴ Prav tam.

⁵ Prav tam.

⁶ Prav tam.

svojo prvo veliko evropsko vojno. Njegov vzpon je bil meteorski, od začetka 20. stoletja je bil gospodarsko in vojaško najmočnejša država na celini. To imenitno zgradbo je zdaj nenadoma zamenjala poražena republika vprašljive legitimnosti, prikrajšana za oborožene sile in delno zasedena od sovražnika (Porenje), ozemeljsko okrnjena in politično zelo razdeljena.⁷

Tabela 1: Izgube v prvi svetovni vojni

Država	Padlih	Ranjenih
Nemčija	1.808.000	4.247.000
Francija	1.385.000	3.044.000
Velika Britanija	974.000	2.122.000
Italija	460.000	947.000
Avstro-Ogrska	1.200.000	3.620.000
Rusija	1.700.000	4.950.000
Turčija	325.000	400.000
ZDA	115.000	206.000

Vir: *Svetovna zgodovina*, Ljubljana 1976, 531

Tabela 2: Časovna preglednica prve svetovne vojne

1914

28. 6.	bosenski mladci v Sarajevu ubijejo avstrijskega prestolonaslednika Franca Ferdinanda
28. 7.	Avstro-Ogrska napove Srbiji vojno
3. 8.	nemški vdor v Belgijo in nato prodiranje v severno Francijo
15.–19. 8.	srbska zmaga nad avstro-ogrsko vojsko na Ceru
17. 8.	ruski vdor v Vzhodno Prusijo
26.–30. 8.	poraz pri Tannenbergu
18. 8.–12. 9.	bitka za Galicijo med Rusi in Avstro-Ogrsko, ruska zmaga
5.–12. 9.	bitka na Marni, nemško napredovanje ustavljeno, prehod k pozicijski vojni
6.–15. 9.	nemška zmaga nad Rusi pri Mazurskih jezerih
3.–15. 12.	srbska zmaga nad Avstro-Ogrsko na Kolubari

1915

4.–22. 2.	nemška zmaga nad Rusi v Mazuriji
16. 2.–22. 3.	odbit poskus Francozov, da se prebijejo v Šampanji
25. 4.	izkrcaje antantnih sil v Galipoliju, nato vse leto boji brez uspeha za antanto
1.–3. 5.	nemško-avstrijski preboj v Galiciji pri Gorlicah in Tarnovu
9. 5.–23. 7.	odbiti francoski in britanski poskusi preboja v Flandriji
23. 5.	začetek italijanske ofenzive na Soči proti Avstro-Ogrski, brez uspeha
6.–19. 9.	ruska zmaga nad Avstrijci pri Tarnopolu

⁷ Mazower, *Temna celina: dvajseto stoletje v Evropi*.

22. 9.–6. 11.	brezuspešni antantni poskusi preboja pri Artiosu in Šampanji
7.–14. 10.	nemške sile in Bolgarija napadejo Srbijo: srbska vojska se v novembru in decembru umakne preko Albanije na Krf

1916

21. 2.–21. 7.	brezuspešna nemška ofenziva za zavzetje Verduna
31. 5.–1. 6.	pomorska bitka med Britanci in Nemci pri Skagerraku, brez odločitve
4. 6.–16. 12.	tri ofenzive ruskega generala Brusilova v Galicijo in Bukovino
24. 6.–26. 11.	bitka na Sommi: brezuspešni poskusi preboja Francozov in Britancev
29. 8.	vrhovno poveljstvo vojske v Nemčiji dobita Hindenburg in Ludendorff
11.–18. 9.	ofenziva antante na solunski fronti; Srbi na Kajmakčalanu prebijejo bolgarsko fronto in prodrejo do Bitole
12. 12.	mirovna deklaracija Nemčije; antanta jo odkloni

1917

31. 1.	Nemčija napove z noto ZDA, začeni s 1. 2., neomejeno podmorniško vojskovanje
8.–15. 3.	februarska revolucija v Rusiji; car Nikolaj II. se 15. 3. odpove prestolu
2. 4.–20. 5.	poskus Britancev, da bi prebili fronto v pomladni bitki pri Arrasu; konča se brez uspeha
6. 4.–27. 5.	francoski poskus preboja v dvojni bitki ob Asini in v Šampanji spodleti
28. 4.–20. 5.	brezuspešni poskusi preboja Britancev v Artiosu
27. 5.–2. 12.	večkratne neuspešne britanske ofenzive v Flandriji
1. 8.	neuspešna mirovna nota papeža Benedikta XV.
24.–27. 10.	preboj Nemcev in Avstrijcev v 12. bitki ob Soči pri Kobaridu proti Italijanom
2. 11.	Balfourjeva deklaracija: britanska obljuba, da ustvarijo Židom domovino v Palestini
7.–8. 11.	oktobrska revolucija v Rusiji
6. 12.	razglašena neodvisnost Finske
15. 2.	nemško-rusko premirje

1918

8. 1.	razglasitev »14 točk« ameriškega predsednika Wilsona
3. 3.	mir v Brest-Litovsku med Rusijo in centralnimi silami: Rusija se odpove Livoniji, Kurski, Latviji, Litvi, Estoniji, Poljski, Finski in Ukrajini
21. 3.–17. 7.	na zahodu pet nemških ofenziv, brez odločilnega izida
18. 7.–začetek septembra	protiofenziva antantnih čet pod Fochem: nemški umik na »Siegfriedovo linijo«
15.–18. 9.	srbska vojska na solunski fronti zlomi bolgarski odpor
29. 9.	Bolgarija podpiše premirje; antantne sile potisnejo Nemce po dolini Vardarja in Morave proti Beogradu
21. 10.	Nemško-avstrijska narodna skupščina na Dunaju
28. 10.	razglasitev neodvisne republike Češkoslovaške v Pragi
29. 10.	južnoslovanski narodi zapustijo avstro-ogrsko državo; 1. 12. razglašena Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, od 1929 Kraljevina Jugoslavija
1. 11.	sestavljena samostojna madžarska vlada; 16. 11. razglašena Madžarska republika

3. 11.	premirje med antanto in Avstro-Ogrsko
9. 11.	Scheidemann okliče v Berlinu Nemško republiko
10. 11.	cesar Viljem II. odide na Nizozemsko
11. 11.	premirje med antanto in Nemčijo v Compiègne; cesar Karel I. Avstrijski se odpove prestolu
12. 11.	Nemško-avstrijska narodna skupščina razglasi Nemško Avstrijo za sestavni del Nemške republike

Vir: *Svetovna zgodovina*, Ljubljana 1976, str. 525

2 VOJAŠKA ORGANIZIRANOST AVSTRO-OGRSKE

Vojaška organiziranost Avstro-Ogrske, s katero je le-ta vstopila v vojno, je izhajala iz reforme oboroženih sil v času oblikovanja dualizma leta 1886, dopolnjene z reformo v letih 1881–1883. Na čelu vojaške organiziranosti je bilo skupno vojno ministrstvo, za vsako polovico države pa še posebno ministrstvo za deželno obrambo, Landwehr za avstrijski in Honved za ogrski del države. Posebno organizacijsko obliko pa je predstavljala posebna pomožna – črna vojska – *Landsturm*. Generalštab skupne vojske je bil pristojen predvsem za operativne priprave na vojno. Na čelu le-tega je bil feldmaršal Franz grof Conrad von Hotzendorf in to med leti 1906 in 1911, ter nato ponovno med leti 1912 in 1918, v vmesnem obdobju pa feldmaršal Blasius Seuma (Žeuma). Cesar oziroma kralj je svojo vlogo vrhovnega poveljnika uveljavljal preko vojaške pisarne. Parlamenti, zvezni za zvezno vojsko, avstrijski in ogrski pa za deželno obrambo, so v mirnem času odobraval finančna sredstva za vojsko in obrambo ter kontingente nabornikov.⁸

Vojaška organizacija je v miru predvidevala 800.000 vojakov, država pa je bila v vojaškem pogledu organizacijsko razdeljena na 15 korpusnih območij, od leta 1909 na 16. Le-ta so bila razdeljena na 106 vojaških dopolnilnih okrajev, ki so ustrezali nabornim okolišem pehotnih polkov, trije pa so bili namenjeni popolnjevanju vojne mornarice. Vse slovensko nacionalno ozemlje, razen transilvanskega Prekmurja, je po letu 1882 pripadlo notranjeavstrijskemu 3. korpusu s štabom v Gradcu. Zaradi teritorialnega nabornega sistema so bile nekatere enote v veliki meri ali večinsko slovenske in so jih zaradi tega v javnosti označevali kot »slovenske polke«. Takšni so bili: 17. ljubljanski, 87. celjski, 97. tržaški ter delno 7. celovski in 47. mariborski pehotni polk, 5. goriški dragonski polk, topniška divizion v Ajdovščini in Vipavi, 7. in 20. lovski bataljon, domobranska 26. in 27. strelska polka, s tem, da so zadnjega zaradi obrambe Posočja leta 1906 preimenovali v 2. gorski strelski polk. So pa leta 1887, zaradi skrajšanja mobilizacijskega časa ter nacionalno-političnih razlogov, sedeže nekaterih polkov razporedili zunaj nabornih območij. Tako je imela leta 1914 Avstro-Ogrska

⁸ *Slovenska novejša zgodovina*, Ljubljana 2005, str. 125.

v kopenski vojski 106 polkov in 34 topniških polkov, v mornarici pa 414.000 vojakov in 20.000 častnikov.⁹

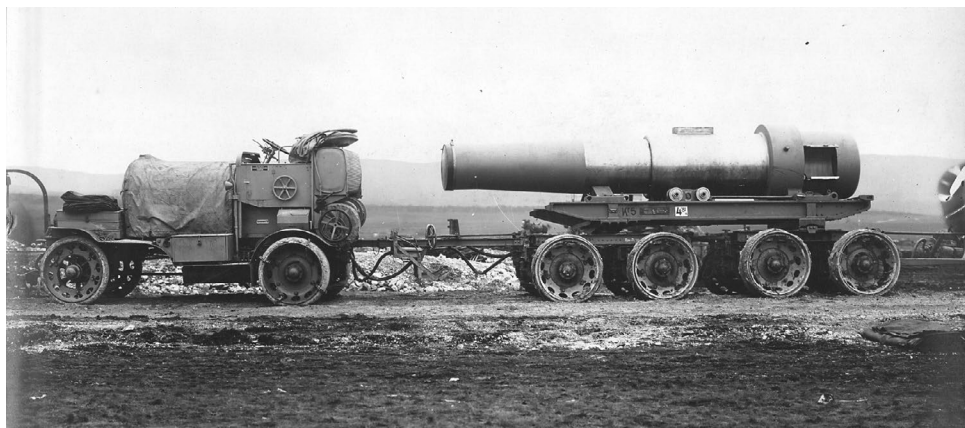
Vojaški načrt je bil zaradi več možnosti za vojno izdelan v več različicah. Predvideval je koncentracijo velikega dela oborožene sile v Galiciji in Bukovini (stopnja A: 28,5 pehotne divizije, 12 konjeniških divizij ter 21 pohodnih in črnovojniških brigad). Za Balkan je bila predvidena minimalna skupina Balkan, ki jo je sestavljalo osem pehotnih divizij in sedem črnovojniških brigad, za variantno uporabo pa so predvideli še sile stopnje B (12 pehotnih, ena konjeniška divizija in šest brigad), ki bi jih skupaj z delom sil stopnje A uporabili proti Srbiji, če Rusija ne bi stopila v vojno, ob morebitni vojni z Rusijo pa bi jih 18. dan po začetku mobilizacije uporabili na vzhodnem bojišču. V državi so že 25. julija 1914 pričeli z delno, 31. julija pa s splošno mobilizacijo, ki je zajela obveznike med 21. in 42. letom starosti. Skupaj je bilo vpoklicanih 2.846.000 vojakov, od katerih je dotlej le četrтина služila vojaški rok. S slovenskega ozemlja je bilo vpoklicanih med 30. in 35.000 vojaških obveznikov, ki so se morali zbrati na sedežih dopolnilnih enot polkov. Tretji korpus je bil razporejen na vojskovališče z Rusijo. Sestavljale so ga tri divizije, vsaka s tremi brigadami, tako je bilo v njem skupaj približno 50.000 mož, od tega približno 60 % Slovencev. Večina enot je 12. avgusta 1914 odpotovala z železniškimi transporti skozi Madžarsko v Galicijo, kjer se je korpus zbral 20. avgusta 1914. Enote so takoj napotili na bojišče, saj se je 23. avgusta začela splošna ofenziva, z namenom osvojiti rusko ozemlje na Poljskem. Ob hkratnem napadu ruske vojske se je na 300 km širokem bojišču med Vislo in Dnjestrom vnela velika bitka. Slovenske enote pa so imele že v prvem velikem spopadu z nasprotnikom pri Majdanu Gologorskemu 26. avgusta velike izgube: 17. pešpolk je izgubil polovico moštva, več kot 2000 ljudi, 87. pehotni polk je imel 350 mrtvih in 1050 ranjenih, 47. pehotni polk je izgubil 1287 mož, od tega jih je padlo 168.¹⁰

Z izgradnjo Južne železnice in njenim prihodom v mesto leta 1846 je Maribor s svojo lego v središču sodobnih cesarskih prometnih poti pridobil poleg izjemnih možnosti gospodarskega in prometnega razvoja tudi pomembno vojaško-strateško vlogo; kmalu je imel eno največjih vojašnic v tem delu cesarstva. V mestu so bili tako sedeži nabornega okraja pehotnega polka številka 47 in 26. domobranskega polka, v tem času pa so zgradili tudi več novih vojaških stavb. Vsekakor je najpomembnejša med njimi kadetnica, ki je bila ob vselitvi leta 1856 kot »k.k. Kadetteninstitut« namenjena usposabljanju in vzgajanju gojencev, kadetov, bodočih častnikov. Zgrajene so bile še domobranska vojašnica v Melju, konjeniška vojašnica, topniška vojašnica, živilsko skladišče in vojaška

⁹ Prav tam, str. 127.

¹⁰ Prav tam, str. 128.

bolnišnica. V njih so delovali 47. pešpolk, 26. domobranski polk, 5. dragonski polk in 3. polk poljskih havbic. Sarajevski atentat 28. junija in ultimat Srbiji 23. julija ter delna (25. julija) in splošna mobilizacija (28. julija 1914) moških od 21 do 42 let, ki je tudi obveznike zajela v črnovojniško službo, so v javnosti povzročili ogorčenje in hkrati navdušenje ter pričakovanje hitrega konca vojne in slave, ki temu sledi. Jože Hemeršak, ki je odšel na bojišče s 26. domobranskim (kasneje strelskim) polkom, je vzdušje ob začetku vojne opisal tako: »Cesar Franc Jožef je izdal manifest narodom Avstro-Ogrske. Začetek vojnih operacij je pričakovati vsak čas. Dunajska vlada navdušuje narode z manifesti. Vsak dan lepijo po Ljubljani nove lepake, naperjene proti Srbiji. Ulice so vedno bolj polne, stalno se vršijo burne demonstracije, ljudstvo je popolnoma ponorelo. Izšel je ukaz, da se postavljajo straže na železniških progah. Vse državne ustanove, kot so železnica, pošta in banka, je prevzela vojaška oblast. Civilni promet na Južni železnici je ustavljen. Neprenehoma prevažajo čete in vojni material. Vpoklicujejo rezerviste, takoj morajo odpotovati proti jugu. Čete v Bosni in Hercegovini so pripravljene. Ljudstvo je mislilo, da bo Avstrija kar pohodila Srbijo. Vsi smo pričakovali, da bo vojna kratkotrajna in majhna. A zmotili smo se. Izbruhnili je svetovna vojna. Hodili smo na glavno železniško postajo, od koder so odvažali razne maršbataljone na daljni jug. Vojaki so bili ovenčani s šopki, kakor da odhajajo na kakšni ohcet in ne v vojno. Ko smo nekoč pasli radovednost na železniški postaji, nepričakovano pripelje vlak Rdečega križa s prvimi ranjenci. Ko so ljudje to videli, so postali zamišljeni in ni bilo več prejšnje razposajenosti in navdušenja.«¹¹

Slika 1: Vojna fotografija: Avtomatska havbica 42 cm M16

(Vir: Fototeka Vojaškega muzeja Slovenske vojske)

¹¹ Marko Štepec, *Vojne fotografije 1914–1918*, Ljubljana 2008, str. 24.

Slika 2: Vojna razglednica: Slovo od žene
(Vir: Fototeka Vojaškega muzeja Slovenske vojske)

Slika 3: Vojna razglednica: Slovo od domačih
(Vir: Fototeka Vojaškega muzeja Slovenske vojske)

3 ODMEVI S FRONT

Vojaki, ki so odhajali iz Maribora na fronto, so si okrasili vlake s cveticami in venci; kot so zapisali v *Straži*, so »kaj radi imeli na vozovih slike presvitlega cesarja, za katerega so z navdušenjem šli na bojišče.« V ta namen je Tiskarna sv. Cirila za vse vojaške vlake, ki so odhajali iz Maribora, darovala »umetne girlande in cvetlice«, ravnatelj tiskarne, dr. Jerovšek, pa je na lastne stroške kupil nad 30 slik »presvitlega cesarja« in jih podaril navdušenim vojakom.¹²

Stiki z domačimi na fronti so se vzpostavljali predvsem preko pošte. V ta namen so za čas vojne za vojake na bojiščih ustanovili posebno vojno pošto in predpisali, kako bo tovrstni poštni promet potekal. Tako so uvedli dopisnice za vojno pošto, ki so jih vojaki dobili zastonj, zasebniki pa pri poštnih uradih za en vinar in nanje ni bilo potrebno prilepiti znamk. Ob prihodu na bojišče je vsak vojak dobil svoj natančen naslov oziroma številko vojnega poštnega urada, kamor so lahko pošiljali tudi listine, tiskovine, vzorce in kupoprodajne listine, ki pa so morale biti opremljene z znamkami. Vojakom in častnikom se ni smelo pošiljati priporočenih pisem, nakaznic, čekov in paketov, denar pa le preko denarnih pisem, in to do višine 1000 kron.¹³

S širitvijo vojaških spopadov je vse več vojakov padlo v nasprotnikovo ujetništvo; tako so se množila vprašanja in pritožbe prebivalstva glede neugodnega položaja vojnih ujetnikov v Rusiji. Ljudje so jih pošiljali na vojno ministrstvo, »poizvedbeni urad za vojne vjetnike«, na različna društva Rdečega križa, na zunanje ministrstvo in drugam. Ker je vse to kazalo na veliko zmedo oziroma na to, da ljudje niso vedeli, na koga se naj glede tega obrnejo, so pristojna ministrstva v časnikih izdajala pojasnila. Za varstvo vojnih ujetnikov »v sovražnem inozemstvu« je bilo pristojno izključno vojno ministrstvo, ki je imelo vse informacije. Za civilne internirance »v sovražnem inozemstvu« je bilo pristojno zunanje ministrstvo. Kot uradno pomožno mesto v zadevah vojnih ujetnikov je deloval urad za vojne ujetnike z več oddelki, ki so skrbeli za poizvedovanje o vojnih ujetnikih in pojasnila v zvezi z njimi, za preiskave o vojnih ujetnikih na sovražnem ozemlju, za denarne pošiljke tja, za varstvo in pomoč vojnim ujetnikom ali civilnim internirancem, za pošiljanje knjig in komunikacijo s pripadnikom domače države v od sovražnika zasedenem ozemlju, kar pa je bilo možno samo v primeru Italije. Ob posameznih oddelkih so bili navedeni njihovi naslovi in telefonske številke, na katerih so bili dosegljivi za informacije.¹⁴

V pismih so vojaki svoje domače prosili tudi, da jim na bojišče pošiljajo cigarete in druge tobačne izdelke, ki jih na bojišču ni bilo mogoče dobiti. Tako so v uredništvih *Straže* in *Slovenskega gospodarja* pričeli z akcijo »Za vojake –

¹² *Straža*, 14. avgust 1914, str. 5.

¹³ *Straža*, 3. avgust 1914, str. 4.

¹⁴ *Straža*, 19. januar 1917, str. 5.

kadilce«, saj »na bojišču ni dobiti, kar bi v prostih urah imeli najrajši: cigarete, smotke, tobak, pipe, vžigalice itd. in tudi bogata mesta in imoviti stanovi nabirajo vsepovsod za svoje vojake takih darov. Ne dopustimo, da bi naši spodnještajerski mladeniči in možje ne imeli tega, kar imajo drugi!«

Zato so pozvali, da v mestih, trgih in vaseh začnejo z zbiranjem tovrstnih artiklov in denarja za spodnještajerske vojake na bojiščih in v bolnicah ter tako zbrano pošljejo na eno izmed uredništev.¹⁵ Razen zbiranja posameznih praktičnih potrebščin za vojake na fronti in kupovanja vojnih obveznic oziroma posojil, so nekateri premožni meščani namenjali vojaškim enotam tudi direktna finančna sredstva. Tako je bilo v obvestilu o smrti veleindustrialca Antona Badla, ki je umrl v starosti 85 let, zapisano, da je v »dobrodelne namene sporočil lepe svote in sicer za invalide 47. pešpolka in 26. domobranskega pešpolka znesek 100.000 kron, pomožnemu društvu mariborskih gospa 1000 kron, občinskim ubogim v Krčevini pri Mariboru 5000 kron in še več drugim«. ¹⁶

Vojakom na bojišču so predvsem v moralno oporo izdajali razne priročnike; npr. vojni kurat Rozman, ki je padel leta 1914 pri Grodeku v Galiciji, je napisal knjigo *Krščanski vojak*. V knjigi so opisani: »vojaški poklic, prisega, pomen zastave, ljubezen do domovine, svetost kraljeve krone, pokorščina, izpolnjevanje dolžnosti, tovarištvo, vera, molitev, pijančevanje, pohotnost, samomor«. *Koledar za slovenske vojake za leto 1917* je prinašal naslednjo vsebino: »organizacija naše vojske in mornarice, državne podpore za družine mobiliziranih z novimi odloki, kaj dobijo vdove in sirote padlih vojakov, podpore zaostalom padlih in pogrešanih vojakov, preskrba invalidov in njihovih družin, vojno zavarovanje in odlikovanja za moštvo.« Ob tem so bili upoštevani najnovejši odloki in pridodani vzorci vlog za tovrstne pomoči. Priložen je bil tudi *Duhovni spremljevalec in molitvenik*, ki »obsega krasne, vojakom nadvse potrebne nauke in molitve«. Ob koncu je vseboval še nove pošne določbe ter za razne zapiske še 48 listov praznega papirja in svinčnik. ¹⁷

Največje zanimanje za domačo mariborsko javnost so vsekakor zbuja le novice s front, predvsem tistih, kjer so se borile enote z večino vojakov s Spodnje Štajerske. Osnova informacij z bojišč so bila pisma vojakov domačim, članki v časopisih, informacije, ki so jih prinašali vojaki na dopustih oziroma ranjeni v oskrbi doma ali v bolnišnicah, ter govorice, ki so jih tako ali drugače širili po mestu.

Cenzura o novicah z bojišč je posegala tako v pisma borcev kot časopisne članke. V časopisih so prevladovali članki z optimistično in narodnovzpodbudno vsebino. Z velikim naslovom na prvi strani so v *Straži* zapisali: »Pešpolk št.

¹⁵ Straža, 23. oktober 1914, str. 5.

¹⁶ Straža, 25. februar 1916, str. 6.

¹⁷ Straža, 13. april 1917, str. 6.

87, 47 in 27 v bojih pri Lvovu« ter podnaslovi: »Bitka okoli Lvova traja še naprej. Graški armadni kor izborno rešil svojo nalogo. Naši stojijo trdno. Naše desno krilo napreduje. Avstrija se veseli Auffebergovih in Danklovih zmag.« Tako so udeleženci bitke pri Lvovu, ranjenci in avtomobilisti, pripovedovali, da se je armada okrog Lvova že sedem dni borila »pod velikimi izgubami z veliko bojno sovražno premočjo. Naša armada ne brani samo svojih postojank, temveč tudi pogosto napada sovražnika. Posrečilo se je našim četam vreči sovražnika že večkrat nazaj. Naše čete preveva zmagovito, izborno razpoloženje. Z veseljem so zavzele svoje nove postojanke. Vojna uprava skrbi za dovolj velik dovoz streliva. Radi tega je zavest naše armade in zaupanje v lastno moč vedno na izredno visoki stopnji. Med našimi bojnimi vrstami vlada splošno mnenje, da bo sovražnik moral svoj vpad v Galicijo plačati z velikimi žrtvami. Kljub veliki premoči, s katero razpolaga sovražnik, se sovražno vpadanje vedno zmanjšuje. Velika borba traja naprej. Vsi znaki kažejo, da bo mogoče streti sovražno bojno silo in da čaka našo armado končni zmagoviti uspeh.«¹⁸

O bojih domačih polkov so zapisali: »Med polki, ki so se tako vrlo držali v bojih okoli Lvova, se nahaja tudi pešpolk št. 47. Rama ob rami je stal s pešpolkom št. 27 in 87 v središču tretjega, graškega, armadnega kora ter se dne 26. avgusta bojeval od ¾ 6 ure zjutraj, ko je začel naskakovati, pa do večera. Dese-tnik 47. pešpolka pripoveduje, da je prišel pešpolk na 300 korakov sovražniku blizu in prisilil rusko infanterijo, da se je umaknila iz zavarovanih mest. Nadalje pripovedujejo, da so Rusi posebno radi streljali na zdravniška postajališča. Od 8. lovskega bataljona je padlo veliko častnikov.«¹⁹

Novice o velikih izgubah domačih polkov, ki so prihajale v domovino, so skušali pomiriti s časopisnimi članki, ki so se trudili omiliti resnico. Tako je na primer poveljnik III. armadnega zbora, general Colerus pl. Geldern, uradno naznanil vojaškemu poveljniku v Gradcu, generalnemu majorju Matanoviču, da je imel graški armadni zbor v dneh od 26. do 31. avgusta »v prvi, kakor tudi pozneje v drugi bitki pri Lvovu trde boje s sovražno bojno silo. Kljub mogočnemu napadalnemu prodiranju ruske armade je naš armadni zbor svojo nalogo izborno rešil. Naše čete so se nepremagane in dobro razpoložene vrnile iz krvavih bojev. Vojni čini naših čet so občudovanja vredni in zaslužijo najvišjo pohvalo«. V nadaljevanju je uredništvo zapisalo, da je »to uradno naznanilo poveljujočega generala najboljši protidokaz proti raznim čudnim in neresničnim govoricam, ki se širijo o naših polkih. Te govorice, ki so se trosile po raznih nepoklicanih osebah in so se glasile tako, kot bi bila najboljša moč III.

¹⁸ Straža, 5. september 1914, str. 1 in 2.

¹⁹ Straža, 5. september 1914, str. 2.

kora zlomljena, so popolnoma neosnovane. V prihodnje se bo proti raznašalcem takih neresničnih in razburljivih govoric postopalo z brezobzirno strogostjo.«²⁰

Straža 7. septembra prinaša pogovor (ki ga je dan prej objavil *Grazer Volksblatt*) z nadporočnikom T., ki je bil težko ranjen v desno nogo in prepeljan na zdravljenje v Gradec. Na vprašanje o velikih izgubah slovenskih polkov je odgovoril, »da vojska ni zavarovalnica za življenje, si moramo pač sami predstavljati. Radi dogodkov na bojišču in radi ranjencev se nam ni treba vznemirjati. Posamezni oddelki so imeli res velike izgube, drugi pa zopet skoro nobenih. Glede števila izgub je odvisno od raznih okolnosti. Gotovo pa je, da so imeli Rusi v boju s 3. korom najmanj dvakrat toliko mrtvih kot mi. Ko smo naskočili ruske okope, smo našli tam mrliča po dva do tri drug na drugem. Naše prebivalstvo se prehitro razburja, poveča vsled svoje domišljije izgube in vidi takoj vse črno. Na bojišču se taki dogodki veliko mirneje presojuje.«²¹

Na vse pogostejša vprašanja javnosti, kaj je s slovenskimi polki, oziroma kot odgovor na govornice, da je bil tretji armadni zbor, v katerem so bili tudi vsi domači slovenski polki, uničen, so javnosti z namenom, »da se vsako razburjenje prepreči«, kot pojasnilo posredovali pogovor *Arbeiterwille* z nekim infanteristom belgijskega pešpolka, ki je na vprašanje o tem, da naj bi bil tretji zbor skoraj popolnoma uničen, dejal, da »je res, da je marsikoga zadelo, ampak o uničenju ne more biti nobenega govora,« in da je »ranjencev res zelo veliko, ampak mrtvih pa sila malo« ter da »kar je tudi zelo dobro, ruske krogle so tako majhne in ostre, da se rane prav kmalu ozdravijo in pri tem pokazal neko kroglo, ki jo je našel, in na luknjo, ki mu jo je naredila na rokavu bluže. Bila je tako majhna, da jo je bilo s prostim očesom komaj videti«. Na koncu članka pa še spodbudno sporočilo »torej glavo pokonci. Zaupanje in potrpljenje!«²²

²⁰ *Straža*, 21. september 1914, str. 3.

²¹ *Straža*, 7. september 1914, str. 2.

²² *Straža*, 7. september 1914, str. 1.

Slika 4: Vojna razglednica: Regiment po cesti gre

(Vir: Fototeka Vojaškega muzeja Slovenske vojske)

Slika 5: Vojna razglednica: Rdeči križ

(Vir: Fototeka Vojaškega muzeja Slovenske vojske)

Kljub temu v mestu govorice o velikih izgubah na vzhodnem bojišču niso potihnile, še več, vzroki zanje so se pripisovali slovanski zaroti oziroma sodelovanju Slovencev z Rusi. Tako so v *Straži* zapisali, da se »poroča nam iz popolnoma zanesljivih virov, da se je v soboto in v nedeljo širila po mariborskih ulicah med nerazsodnimi ljudmi strašno zlobna vest, ki si jo je mogel izmisliti sam hudič, da Slovenci (die Windischen) niso hoteli streljati na Ruse. To je v nebo vpijoča, nezaslišana krivica, ki se godi našim vojakom. Mi pa smatramo za svojo sveto avstrijsko dolžnost, da ker so se govorice javno širile, tudi javno in odločno proti njim nastopimo ter branimo čast za domovino borečih se in umrlih slovenskih vojakov. Vsa poročila govorijo, da so se slovenski fantje v Galiciji držali kot junaki, borili kot levi in da se niso pred večkrat močnejšim sovražnikom umaknili niti za ped. Svojo kri so domoljubno darovali za domovino, a sedaj pridejo zlobni ljudje, da umažejo njihovo čisto, nad vse dvome vzvišeno čast. Kdor še bo slišal tako žaljivo in zlobno govorico, naj krivce takoj naznani državnemu pravdnistvu. Proti zlobi je potrebno nastopiti odločno.«²³

Pisma »mariborskih znancev na bojišču« so bila bolj optimistična. Izmed pristašev *Straže* iz Maribora, ki so bili na bojišču, so se uredništvu oglasili »odvetnik dr. Josip Leskovar, kateri poroča, da je še zdrav in v nekem dalmatinskem mestecu; dr. A. Juvan, koncipijent pri dr. Leskovarju, piše, da je še čil in zdrav ter se je udeležil že raznih bojov proti Črnogorcem v Hercegovini; tajnik F. Leskovar pa se nahaja na gališkem bojišču; istotako mesar in gostilničar Jožef Kirbiš, kateri poroča, da ga še ni zadela nobena sovražna krogla.«²⁴

Kot motivacijo in priznanja za odločno ravnanje na bojiščih so objavljali sezname odlikovanih častnikov iz domačih polkov. Tako je cesar podelil vojaški zaslužni križec z vojnim okraskom nadporočniku Oskarju Gerzabeku iz 47. pešpolka, podpolkovniku grofu Bissingenu in Nippenburgu iz 5. dragonskega polka, stotnikoma Edvardu Breitenfeldu in Viljemu Reinischu iz 47. pešpolka. Posebno priznanje in pohvalo je cesar izrazil še nadporočniku Karolu Kopriva iz 47. pešpolka. Vsi so se »posebno hrabro vedli pred sovražnikom na bojišču v Galiciji.«²⁵ Z zlato hrabrostno kolajno je bil odlikovan narednik Ivan Rotman, doma iz Št. Ilja v Slovenskih goricah. »Rotman je s svojim oddelkom na severnem bojišču prvi udrl v sovražno postojanko in zažgal hišo, v kateri se je nahajal večji oddelek sovražnika. Celi dan je moral Rotman radi prehudega sovražnikovega ognja ostati v nekem jarku v neposredni bližini. Še le ko je nastopila noč, se je z ostankom svojega voda (6 mož) vrnil.«²⁶ Domobransko ministrstvo

²³ *Straža*, 7. september 1914, str. 4.

²⁴ *Straža*, 3. oktober 1914, str. 2.

²⁵ *Straža*, 30. oktober 1914, str. 5.

²⁶ *Straža*, 12. februar 1915, str. 5.

pa je z dekretom izreklo pohvalno priznanje za izvrstno službovanje stotniku 26. domobranskega pešpolka Rudolfu Maistru v Mariboru.²⁷

Straža je nato 16. oktobra 1914 prvič objavila sezname ranjenih in padlih na bojiščih, in to za pešpolk št. 47, dragonski polk št. 5 in lovski bataljon št. 9 ter z opombo, da uredništvo »ne prevzame nobene odgovornosti za resničnost izkazov o padlih in ranjenih. Mi smo te podatke posneli po različnih virih, ki pa mnogokrat niso popolnoma zanesljivi. Posebno glede imen se pride v teh izkazih mnogokrat na sled velikim pogreškam. Da zmoremo naše izkaze o padlih, ranjenih in ujetih izpopolniti, prosimo, da se nam poroča, če ima kdo kake zasebne podatke.«²⁸

V naslednjih mesecih so bili sezname ranjenih, padlih in ujetih vse daljši, v opombi uredništva pa je bilo dodano, da »kdor želi imeti natančna obvestila o padlih in ranjenih, naj si naroči uradne izkaze v tiskarni sv. Cirila v Mariboru, Koroška cesta št. 5.«²⁹

Za posamezne vojake – častnike so bile objavljene posebne osmrtnice. Tako je gospa Terezija Ornik, posestnica v Jarenini, »javljala boleznim srcem, da so bili prepeljani telesni ostanki njenega dne 12. junija 1915 na severnem bojišču za cesarja in domovino padlega, iskreno ljubljenega, nepozabnega sina gospoda Ferdinanda Ornik, c. in kr. stotnika pešpolka šte. 47, imejitelja več odlikovanj. Padel je na čelu svojih junaških čet gori imenovanega dne v starosti 32 let kot zadnji vseh mojih dragih. Njegovo truplo je bilo iz začasnega groba v Potoczyski v Vzhodni Galiciji izkopano in prepeljano v domačijo, da se izroči domači zemlji. Blagoslovljenje v Mariboru se vrši v soboto dne 15. decembra 1917 ob ½ 9 uri prepoldne v mrtvašnici mestnega pokopališča, nakar se bodo telesni ostanki prepeljali v Jerenino in položili v družinski grob na tamošnjem mirodvoru istega dne ob 11 uri prepoldne. Svete maše – zadušnice se bodo brale v dekanijski cerkvi v Jerenini.«³⁰

4 VOJAŠTVO V MESTIH

Po mobilizaciji ob začetku vojne se je mobiliziranje za vojsko sposobnih moških nadaljevalo ves čas vojne. Tako se je »prebiranje črnovojnikov od 43. do 50. leta« izvajalo v Celju od 29. julija do 10. avgusta, v Mozirju 12. in 13. avgusta, v Hrastniku 15. avgusta, v Trbovljah 16. avgusta, v Brežicah od 18. do 20. avgusta, v Kozjem od 22. do 24. avgusta, v Sevnici 25. avgusta, v Konjicah 27. in 29. avgusta, v Rogatcu od 31. avgusta do 1. septembra, na Ptujju od 3. do 9. septembra, v Ormožu 11. in 12. septembra, v Ljutomeru od 14. do 17. septembra, v

²⁷ *Straža*, 6. april 1917, str. 4.

²⁸ *Straža*, 16. oktober 1914, str. 5 in 6.

²⁹ *Straža*, 29. januar 1915, str. 6 in 7.

³⁰ *Straža*, 14. december 1917, str. 7.

»Sovenjgradecu« od 19. do 23. septembra, v Velenju 25. septembra, v Nemškem Lonču od 12. do 19. avgusta, v Lipnici od 21. do 29. avgusta, v Radgoni od 31. avgusta do 4. septembra, v Mariboru od 6. do 13. septembra, v Slovenski Bistrici od 14. do 15. septembra, v Sv. Lenartu v Slovenskih goricah 17. in 18. septembra in v Mariboru od 20. do 24. septembra.³¹ Ob tem je bilo še »naknadno prebiranje črnovojaških zavezancev, pristojnih v Maribor«, in sicer rojstnih letnikov 1897–1866 25. julija, v Mariboru stanujočih tujcev nabornih letnikov 1880–1866 27. julija ob 8. uri zjutraj v dvorani Gabrinus, Schillerjeva cesta 29.³²

Vojno ministrstvo je omogočilo, da so lahko mladeniči, rojeni v letih 1892–1895, ki so bili vpoklicani kot črnovojniki, predčasno opravili dopolnilni izpit za enoletne prostovoljce, če so v času, ko so jih »poklicali pod orožje, kot javni učenci obiskovali tisti letnik ali razred kakega javnega učnega zavoda (gimnazija, realka, učiteljsiše), kateri je predpisan za pripust k dopolnilnemu izpitu za enoletne prostovoljce«. Kot dokazilo so morali prinesiti potrdilo, da so kot javni učenci obiskovali tudi vse druge »predidoče letnike ali razrede kakega označenih javnih učnih zavodov«, dokazati »posebne ozira vredne okoliščine, ki so brez lastne krivde povzročile zapoznili obisk dotičnega javnega učnega zavoda« ter se zavezati, da bodo »po prestatnem dopolnilnem izpitu prostovoljno vstopili v skupno armado ali domobranstvo«. Tako opremljene prošnje so morali vložiti »potom pristojnega vojaškega poveljstva na ministrstvo za deželno brambo«. Dopolnilni izpiti so se izvajali na vseh »infenterijskih« kadetnicah, na višjih vojaških realkah v Mariboru in Požunu ter na »kavalerijski« kadetnici v Mödlingu pri Dunaju.³³

Preverjali so tudi vse tiste, ki so bili vojaške službe oproščeni. Tako so se morali uslužbenci zasebnih podjetij, posamezni zasebniki, ki so bili kot vodilni ali drugače pomembni funkcionarji »v interesu javnosti od vojaške preiskovalne komisije pri domobranskem ministrstvu oproščeni s pristavkom: nadaljnja oprostitev le v slučaju nesposobnosti za vojaško službo na fronti, se morajo, ako hočejo biti nadalje oproščeni od vojaške službe«, javiti pri najbližji vojaški evidenčni oblasti oziroma okrajnem glavarstvu in to »v svrhu vojaško zdravniške preiskave glede njihove sposobnosti za vojaško službo«. Zglasiti so se morali en do dva meseca pred potekom roka, do katerega so bili oproščeni. Vojaške evidenčne oblasti so v tem kontekstu dobile nalogo, da morajo prošnjam ugoditi čim prej ter o uspehu vojaško-zdravniškega pregleda pisno obvestiti posameznike, ki so zaprosili za oprostitev. Prošnjam za nadaljnjo oprostitev so morali prosilci nato priložiti rezultat vojaško-zdravniškega pregleda, in sicer »v izvirniku in ne v prepisu«. Tako je bilo omogočeno, da se »take oproščene osebe,

³¹ Straža, 26. junij 1915, str. 3.

³² Straža, 26. maj 1916, str. 6.

³³ Straža, 5. marec 1915, str. 4.

ki so za vojaško službo na fronti nesposobne, pravočasno še nadalje oprostijo, v nasprotnem primeru pa, ako so dotične osebe za vojaško službo na fronti sposobne, je omogočeno prosilcem pravočasno skrbeti za nadomestek v vojaške vpoklicanega.³⁴

Vpisovanje gojencev v kadetnice je, kot pred tem, potekalo tudi v vojnem času, in sicer sredi meseca septembra. Kot pogoj za sprejem v prvi letnik se je zahtevalo, da je moral »prošnjak dovršiti štiri razrede kake srednje šole, avstrijske in hrvaške meščanske šole nimajo iste veljave kot srednje. Gojencem nenemške narodnosti je dovoljeno, da smejo napraviti sprejemni izpit tudi v svojem materinem jeziku«. Prošnje za sprejem je bilo potrebno vložiti do 20. julija. V kadetnice niso bili sprejeti tisti, ki so že bili »asentirani, kakor tudi črnovojniški zavezanci«.³⁵

Vojna je posegla tudi v ustaljene tirnice izobraževanja ostalih poklicev, ki so jih morali prilagajati vojnim okoliščinam. Tako je »naučno ministrstvo« dovolilo, da so lahko učitelji, ki so nameravali v spomladanskem roku opraviti »usposobljenostni izpit« in ki bodo takrat že vpoklicani v vojaško službo, tega opravili predhodno, s tem da se »čas v vojaški službi zaračuna, kakor da bi učitelji poučevali«.³⁶

Izkušnje iz vojaških spopadov na fronti niso vplivale samo na učitelje, ki so morali na fronto, ampak tudi na vsebino izobraževanja v šolah. Tako so šolske in vojaške oblasti pričele z uvajanjem jezikovne reforme, saj se je morala »jezikovna naobrazba naše mladine v bodoče primerno izpopolniti in modernizirati, primerno bistvu države, kot države narodnosti«. To je izhajalo iz izkušenj z bojišča, kjer se je »moralo često izkusiti, kako težko se naši vojaki sporazumevajo med seboj. V naši državi se govore mnogi jeziki: nemški, poljski, češki, slovenski, hrvaški, italijanski, romunski, maloruski, ali v učnih načrtih naših šol, tudi v najvišjih, to dejstvo absolutno ne prihaja do izraza«. Predlagano je bilo, da se uvede sistem jezikovnega izobraževanja v šolah, ki bo omogočil poučevanje v državi uporabljenih jezikov, in to tako, da »če je časa in možnosti za čas trateči študij klasičnih jezikov v gimnazijah, potem se že dobi nekoliko ur za učenje vsaj elementov državnih jezikov. Ob vsem čaščenju helenizma vendar ne verujemo, da sme grški jezik zahtevati prednost pred državnimi jeziki, ki v miru spajajo narode, a na bojiščih vsaj omogočajo misli med sobojevniki.«

³⁴ Straža, 14. september 1917, str. 5.

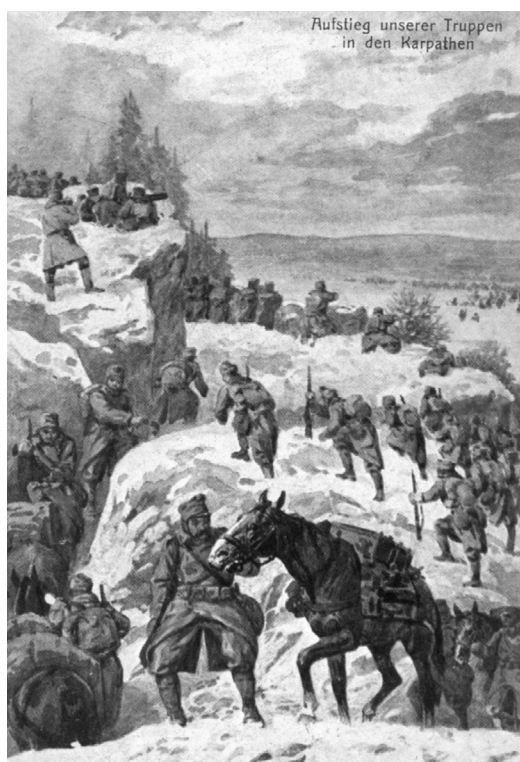
³⁵ Straža, 9. april 1915, str. 4.

³⁶ Straža, 5. marec 1915, str. 4.

Slika 6: Vojna razglednica: Molitev ob grobu

(Vir: Fototeka Vojaškega muzeja Slovenske vojske)

Slika 7: Vojna razglednica: Enote v Karpatih

(Vir: Fototeka Vojaškega muzeja Slovenske vojske)

Pri tem so izpostavili v vojni dokazano potrebo po »enotnem občevalnem jeziku«, za določitev katerega se predlaga plebiscit.³⁷ Ob predlogih po dodatnem, poenotenem jezikovnem pouku se je v šole uvedel vojaški pouk. Tako so na predlog armadnega in s privoljenjem učnega ministrstva v civilnih srednjih šolah uvedli poduk v vojaških disciplinah, ki so ga po eno ali dve uri na teden poučevali častniki, za kar so letno dobili 400 kron. Vsebina se je nanašala na vojaško organizacijo in vojaško službo, z razlago »navduševalnih vzgledov iz sedanje vojne v svrhu povzdige patriotičnega mišljenja.«³⁸

V vojašnicah in vadiščih v mestu so potekala urjenja in usposabljanja enot, ki so bile namenjene na fronte oziroma so se z njih vračale. Tako so na »tezenskem vežbališču izvedli zaprisego vojaštva v obeh deželnih jezikih«; sveto mašo in nagovor pred prisego je imel »prevzvišeni gospod knezoškof«, hkrati pa so posameznim častnikom in vojakom razdelili odlikovanja.³⁹

Častniki, ki so se bolni ali ranjeni vrnili z bojišča in so se zaradi zdravljenja oziroma dopusta nahajali v Mariboru in okolici, so se morali redno javljati na mestnem vojaškem »postajenačelstvu«, Schmidplatz šte. 1. Če se zaradi zdravstvenega stanja niso mogli javiti osebno, so morali dostaviti vojaško zdravniško spričevalo.⁴⁰

Mesto je moralo poskrbeti tudi za vojaštvo, ki je skozi mesto odhajalo na fronte oziroma prihajalo z njih. Tako je mariborsko županstvo razglasilo, da »bo tekom meseca januarja in februarja 1915 prišlo v Maribor večje število častnikov in vojaštva, kateremu bo treba poskrbeti primernih prostorov. Ker je za nastanjanje moštva že itak poskrbljeno, bo treba nastaniti le še častnike in njih sluge. Ker so razni hoteli in gostilne v Mariboru že itak prenapolnjeni z vojaštvom, se bo moralo nastaniti častnike in njih sluge v zasebnih stanovanjih v hišah mariborskih meščanov, katerim je županstvo že dostavilo tozadevna obvestila. Dolžnost hišnih gospodarjev je, da pravočasno skrbijo za primerno nastanjanje častnikov in njih slug, da se sporazumijo s strankami hiš in da ne bo nobenih tozadevnih nedostatkov pri nastanjenju, na kar se pravočasno opozarja.«⁴¹

Zaradi povečane koncentracije vojaštva in neurejenih higienskih razmer so se v vojaških taboriščih pojavljale nalezljive bolezni. Vojaška zdravstvena oblast je zaradi griže in lagarja odredila stroge varnostne odredbe. Tako so morali imeti »po straniščih in stanovanjih postavljene posode z vodo in Lysoformom«, v kateri so si morali vojaki večkrat dnevno umiti roke, za gostilne in prenočišča pa so nameravali izdati še strožje zdravstvene odredbe.⁴² Kljub

³⁷ Straža, 9. april 1915, str. 4.

³⁸ Straža, 19. januar 1917, str. 4.

³⁹ Straža, 5. marec 1915, str. 4.

⁴⁰ Straža, 18. januar 1915, str. 3.

⁴¹ Straža, 25. januar 1915, str. 4.

⁴² Straža, 30. avgust 1915, str. 4.

ukrepom so se nalezljive bolezni pojavljale ves čas vojne; vojaške oblasti so jih poskušale omejiti s karanteno, tako »ako se nalezljive bolezni razširijo, bodo hudo prizadeti posebno tisti črnovojniki z dežele, ki že komaj čakajo, da bi šli na spomladanski dopust«. ⁴³

Za vojsko domačini niso dajali na razpolago samo svojih bivališč, ampak tudi živino. Ko so v mariborskem okrajnem glavarstvu npr. izvajali izbor oziroma klasifikacijo konj, je vojaška uprava iz mariborskega okraja dobila skoraj 1000 konj, »večinoma izboren material«, pri čemer so v uredništvu državi, deželi in okrajem priporočili, da bi »konjerejo v naših krajih kolikor mogoče pospeševali«. ⁴⁴

Ker je moške delovne sile primanjkovalo, je vojaška oblast posameznim kmetom pomagala pri obdelavi zemlje, in to v obliki vojaških delavskih oddelkov in vprežnih konj. V zvezi s tem so posamezne vojaške oblasti in okrajni žetveni komisarji sklepali posebne dogovore. Mariborski okrajni žetveni komisar Petrovan je npr. sklenil naslednji dogovor: kdor je za spomladansko delo na polju in v vinogradih potreboval pomoč vojaških delavcev in konj, je moral prošnjo nasloviti na žetvenega komisarja pri okrajnem glavarstvu. S tem je lahko posamezni posestnik zaprosil za vojaško skupino petih mož za dobo štirinajst dni do tri tedne. Posestnik je moral dati vojaštvu hrano, plačati pa mu jih ni bilo treba, saj so od vojaške uprave dobili za plačo znesek, ki bi ga posestnik dobil od vojske kot plačilo za hrano. Posestnik je moral prav tako priskrbeti krmo za konje. Zgornja določila so veljala samo za mariborski okraj, saj v uredništvu *Straže* o tem, kako so se žetveni komisarji pogodili z vojaško upravo drugje, niso imeli informacij, so pa zanje prosili. ⁴⁵ Kmetje so lahko od vojske tudi kupovali posamezne »dobrine«, recimo oglas v *Straži* je ponujal v nakup konjski gnoj: »Gnoj od 150 konj oddaje poljski havbični polk šte. 28 v Mariboru. Ponudniki se vabijo staviti svoje ponudbe pri zapovedništvu v topniški vojašnici v Mariboru«. ⁴⁶

Za vojake invalide, ki so prihajali s fronte, so v posameznih pokrajinah ustanavljali vojaške domove, ki naj bi reševali vprašanje namestitve vojnih invalidov in njihovo oskrbo. Z namenom ustanovitve teh v deželi Štajerski so se v Gradcu 31. julija 1916 pod vodstvom cesarskega namestnika grofa Claryja sestali predstavniki štajerskih deželnih oblasti. Ob tem so izpostavili vprašanja: katera organizacija naj bi na deželni ravni prevzela oskrbo vojakov, ki se vračajo z bojišč, kakšen vpliv bo imela izgradnja takih domov na notranjo kolonizacijo, posebej na podeželju in posebej za industrijske delavce in podobno. Zato so morali pri pripravi načrtov za izgradnjo domov v Uradu za vojaške domove

⁴³ Straža, 10. marec 1916, str. 4.

⁴⁴ Straža, 10. april 1916, str. 5.

⁴⁵ Straža, 6. april 1917, str. 4.

⁴⁶ Straža, 19. januar 1917, str. 7.

pritegniti še zastopnike agrarnih oblasti, statističnega deželnega urada, obeh štajerskih trgovinskih in obrtnih zbornic, industrije, družbe za stanovanjsko skrb in kmetijske družbe.⁴⁷

5 GENERAL MAISTER

»Na osnovu svega napred izloženog i čl. 95. Zakona o Gl. Kontroli, kao i čl. 118., 121., 275., 300., 301., 338. in 339. Zakona o ustrojstvu vojske od 9. avgusta 1923 godine, rešavam, da se g. Rudolfu F. Majsteru, divizijskom đeneralu u penziji, izdaje iz državne kase na ime penzije /45.600/ četrdeset pet hiljada šest stotina dinara, na godinu. Penzija se mu ima računati i izdavati od 1. novembra 1923. godine.«⁴⁸ se glasi sklep v odločbi Ministrstva vojske in mornarice Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev z dne 24. januarja 1924, s katerim je na prošnjo divizijskega generala v pokoju Rudolfa Maistra, le-temu določila letno pokojnino v znesku 45.600 dinarjev in je bila identična njegovi zadnji plači, ki je znašala po položaju 42.000 din in za stroške stanarine še dodatnih 3.600 din. Maister je tako v vojski Kraljevine SHS kot general služboval le tri leta, dva meseca in petnajst dni in to od sklepa kraljevega namestnika Aleksandra, številka 124981, z dne 28. 11. 1919, o sprejemu v »našo vojsko«,⁴⁹ do ukaza o njegovi upokojitvi številka 37720 z 2. oktobra 1923. Skupaj je imel, od 18. avgusta 1894, ko je na Dunaju končal kadetsko šolo ter stopil v avstro-ogrsko vojsko, priznanih 35 let in 19 dni službovanja v vojaški službi, od tega 28 let in 19 dni efektivnega službovanja, vojna leta od 1914 do 1920 pa so se mu štela dvojno.⁵⁰

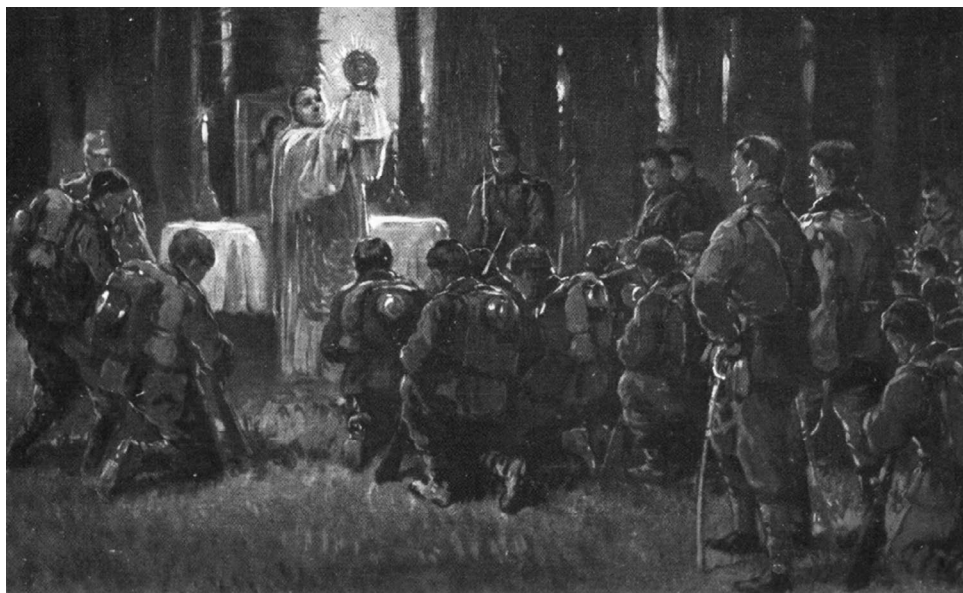
Rudolf Maister se je rodil v Kamniku na Kranjskem 29. marca 1874. Nižjo gimnazijo je obiskoval v Kranju, šesti razred končal v Ljubljani in nato vstopil v kadetsko šolo na Dunaju, iz katere je bil leta 1894 prerazporejen v domobranski pešpolk v Ljubljani, bil 1. novembra 1895 povišan v podporočnika in nato služboval še v Celovcu, Przemyslu, Celju in Mariboru. Že kot dijak je začel Maister pisati pesmi in jih nato kot poročnik, pod psevdonimom Vojanov, izdal v zbirki svoje mladostniške lirike. Njegov prijateljski krog so tvorili predvsem pesniki, pisatelji in znanstveniki: Cankar, Kette, Murn, Milčinski, Tavčar, Govekar, Aškerc in drugi.

⁴⁷ Straža, 4. avgust 1916, str. 2.

⁴⁸ Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Prevratni dogodki na Štajerskem, škatla 10/371, Rešenje ministra vojske i mornarice Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, br. 251 od 15. januara 1924. godine.

⁴⁹ PAM, fond Prevratni dogodki na Štajerskem, škatla 3/109, Rešenje, br. 124982, 28. 11. 1919.

⁵⁰ PAM, fond Prevratni dogodki na Štajerskem, škatla 10/371, Rešenje ministra vojske i mornarice Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, br. 251 od 15. januara 1924. godine.

Slika 8: Vojna razglednica: Molitev pred spopadom

(Vir: Fototeka Vojaškega muzeja Slovenske vojske)

Ketteja je pogosto obiskoval in ga tudi gmotno podpiral, ko pa je le-ta umrl, je dejal, da mu je umrl najljubši tovariš. Prav tako je osebno prijateljeval z Gregorčičem. Ko ga je le-ta leta 1906 obiskal v Ljubljani, ga je Maister počastil s steklenico letnika 1834 iz vipavskih vinogradov. Maister se je gibal izključno samo v slovenski meščanski družbi in se tudi v vojski družil samo s slovenskimi ali slovanskimi častniki ter bojkotiral vse nemške javne prireditve, tudi tiste v oficirskem Kasinu. Ta njegova ognjevit narodna zavest je bila tudi vzrok za njegovo premestitev v Celovec, kjer pa si je poiskal družbo slovenskih rodoljubov in kaj kmalu je postal v nemških krogih Celovca enako osovražen kot prej v Ljubljani. Tako se je nekoč, po veselo preživetem večeru, s tovariši napotil še v kavarno na Glavnem trgu, kjer so bili tudi nemški visokošolci, ki so pričeli Maistra izzivati. Prišlo je do »mučnega medsebojnega incidenta«, na kar je vmes posegla še mestna policija in dogodek prijavila mestnemu polkovnemu poveljstvu. Maistra so disciplinsko premestili nazaj v Ljubljano, kjer se je poročil z Marico, hčerko edinko zdravnika dr. Stergarja, sanitetnega šefa deželne vlade v Ljubljani.⁵¹

Premestitev v Przemyśl v Galiciji leta 1906, neke vrste Sibirijo Avstro-Ogrske, predvsem pa ostro podnebje je Maister zelo slabo prenašal ter hudo zbolel za tuberkulozo. S pomočjo tasta je odšel na zdravljenje v Egipt, v takrat svetovno znano zdravilišče in okrevališče Heluan, kjer je Maister preživel poldrugo leto.

⁵¹ PAM, fond Prevrtni dogodki na Štajerskem, škatla 1/22; Franjo Cvirn, *Zgodovina prevrata na Štajerskem 1918/19*, str. 1 in 2.

Sicer ozdravljen je Maister postal trajno nesposoben za enotovno vojaško službo in bil premeščen v 26. Črnovojniško poveljstvo (Landsturm Bezirkskomando) v Mariboru oziroma njegov oddelek v Celju. Ob mobilizaciji avgusta leta 1914 pa je bil premeščen v poveljstvo v Maribor in je ob povišanju v majorja, 1. novembra 1916, postal poveljnik tega poveljstva. Maister je tudi na novem položaju redno zahajal v Narodni dom in bil tako »kost v grlu« nemško nacionalističnim krogom v Mariboru, kateri so ga redno ovajali njegovemu nadrejenemu generalu Martinyju v Gradcu. Maja 1917 je general Martiny, na osnovi inscenirane ovadbe, ki je prišla iz Maribora, prišel skupaj s preiskovalnim oficirjem v Maribor in Maistra obtožil »protekcioniistične zlorabe zapovedniške oblasti zakrivljene s tem, da je samovoljno tolmačil in zlonamerno uporabljal predpise v pogledu ocene frontne sposobnosti vojaških obvezancev« in bil začasno premeščen v Črnovojniško poveljstvo številka 3 v Gradcu. Preiskavo pri divizijskem sodišču je vodil Nemec dr. Glockner, sodnik višjega sodišča na Dunaju, ki ga je Maister ocenil za »zelo sposobnega, inteligentnega in pravičnega preiskovalnega sodnika«. Na glavni obravnavi se je Maister zagovarjal sam in bil, zaradi pomanjkanja dokazov, soglasno oproščen vsake krivde. Kljub temu pa general Martiny ni popustil in je sklical oficirsko častno razsodišče, pred katerim je Maistra obtožil, da je »oskrnil svojo oficirsko čast s tem, da je kot oficir v uniformi obiskoval zanj neprimerne lokale kakor Narodni dom, kjer se je družil s srbofilsko usmerjenimi elementi«. Kljub soglasni oprostitvi krivde, ga nadrejeni niso hoteli premestiti nazaj v Maribor, tako da je Maister to dosegel šele po posredovanju dr. Korošca pri cesarju Karlu. Po ponovnem prihodu v Maribor je Maister ostal v stalni povezavi z dr. Korošcem in dr. Žerjavom, predsednikom in tajnikom jugoslovanskega parlamentarnega kluba in bil tako redno obveščen o vseh notranje in zunanjepolitičnih dogodkih ter o stanju na frontah in s tem o krhanju moči avstrijske armade in državno upravne oblasti in to predvsem zaradi velikega pomanjkanja prehrane za vojsko in civilno prebivalstvo. Maister in njegovi politični prijatelji dr. Rosina, dr. Vrstovšek in drugi so tako že sredi avgusta 1918 predvidevali neizbežno razsulo monarhije v naslednjih treh mesecih.⁵²

6 BOJI ZA SEVERNO MEJO NA ŠTAJERSKEM

Dan svoje slovesne razglasitve je Država SHS na slovenskem ozemlju dočakala brez lastnih oboroženih sil. Odpoved pokorščine cesarju, ki jo je skupina slovenskih častnikov izrazila ob razglasitvi države v Ljubljani, je imela sicer velik simbolni, a majhen praktični pomen. Načrti, še manj pa ukrepi slovenskih političnih sil, ki so vodile osamosvojitve slovenskega naroda, glede nacionalne osamosvojitve na vojaškem področju niso bili natančno izoblikovani, saj so jih

⁵² Prav tam, str. 4 do 7.

omejevale razmere, v katerih je nastajala država. Prebivalstvo in območje nove države sta bila do dneva osamosvojitve 29. oktobra v okviru Avstro-Ogrske, ki je izvajala popolno suvereno oblast. Lastne oborožene sile se zaradi upanja v načelo proste nacionalne samoodločbe, ki ga je razglasil ameriški predsednik Wilson, niti niso zdele tako pomembne. Poleg tega je bilo osamosvajanje južnih Slovanov pod delnim vplivom protivojne propagande, ki jo je slovenska politika vodila od leta 1917, učinkovala pa je skupaj s splošno naveličanostjo vojakov v petem letu vojne. Vojaške enote, v katerih je bila večina mož Slovencev, slovenski polki, na katere je računalo tudi osamosvojitveno gibanje, so bili na frontah ali nameščeni zunaj slovenskega ozemlja. Zahteve nacionalnih predstavništev, da avstrijska vlada nacionalne polke odpokliče s front, je ta vztrajno zavračala ter šele 31. oktobra dovolila, da se častniki na lastno željo lahko podredijo narodnim svetom. Najbolj daljnosežno in tudi najpomembnejše je bilo delovanje slovenskih častnikov v nacionalno mešanem Mariboru.⁵³

Slovenci na Štajerskem so svoj narodni svet, Narodni svet za Štajersko, dobili na ustanovnem občnem zboru v mariborskem Narodnem domu 26. septembra 1918. Udeležilo se ga je devet zastopnikov katoliške Slovenske kmečke zveze in šest zastopnikov Jugoslovanske demokratske stranke. Na občnem zboru, ki ga je odprl predsednik narodnega sveta v Zagrebu, mariborski domačin dr. Anton Korošec, je oblikoval naslednja stališča:

1. ustanoviti je treba pododsek, ki naj jasno določi narodno mejo z nemškim Štajerskim in Ogrsko;
2. na Spodnjem Štajerskem je treba ustanoviti narodne straže;
3. poseben odsek naj skrbi za financiranje dejavnosti narodnega sveta;
4. sestaviti je treba kataster slovenske in tuje posesti ter reševati gospodarska vprašanja;
5. organizacija narodnega sveta naj se razširi po vseh krajih;
6. pododsek naj se obrne na slovenske socialne demokrate in jih povabi k sodelovanju,
7. pododsek naj pomaga reševati vprašanje glede oskrbe v industrijskih in revnih slovenskih krajih.⁵⁴

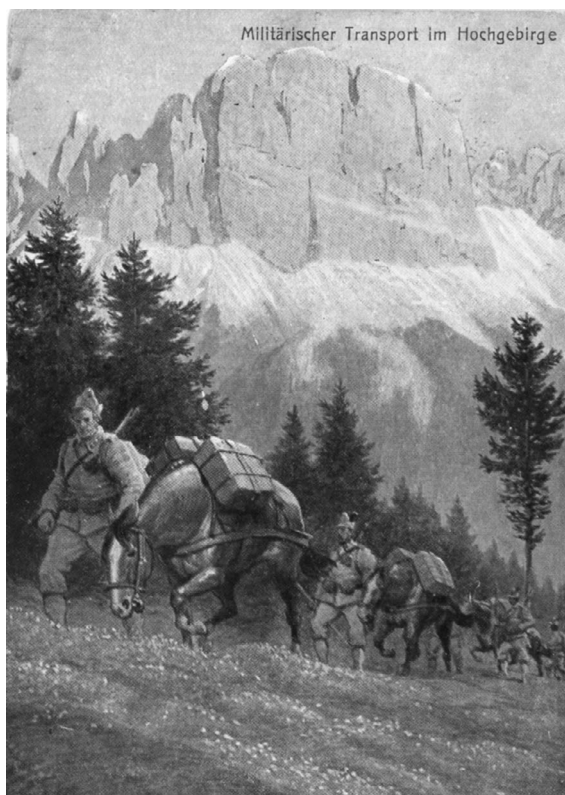
28. septembra 1918 je bila prva seja Narodnega sveta za Štajersko, kjer se je izoblikoval njegov odbor: predsednik je postal dr. Karel Verstovšek, profesor na mariborski klasični gimnaziji ter državni in deželni poslanec, podpredsednik dr. Franjo Rosina, odvetnik, predsednik mariborske Slovenske čitalnice in načelnik mariborske posojilnice, tajnik Fran Voglar, profesor na mariborski kla-

⁵³ Bogdan Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države*, Zagreb 1977, str. 50, 89–90.

⁵⁴ Bruno Hartman, *Rudolf Maister*, Ljubljana 2006, str. 33–35.

sični gimnaziji, blagajnik dr. Franc Kovačič, profesor mariborskega bogoslovja ter tajnik zgodovinskega društva in njegov knjižničar.⁵⁵

Položaj v Mariboru se je konec oktobra in v začetku novembra 1918 zelo zapletel, saj sta hoteli imeti oblast nad njim in Spodnjim Štajerskim dve novonastajajoči državi: Država Slovencev, Hrvatov in Srbov ter Nemška Avstrija. Narodni svet za Štajersko je bil ob narodni vladi za Slovenijo sicer še zmeraj politično zastopstvo z nekaterimi izvršilnimi pooblastili, vendar so bila ta sporna oziroma bi jih bilo potrebno prenesti na druga izvršilna telesa. V Mariboru so ostali vsi civilni organi, izvoljeni in imenovani še v monarhiji, med njimi mestni občinski svet, okrajni svet in sodišča ter orožništvo in policija, ki sta bila trdno v nemških rokah. Posebej pomembno in odločilno je bilo vprašanje vojaške oblasti in pripadnosti vojaških formacij na območju Maribora in Spodnje Štajerske. Ukrepi nadrejenih poveljstev so si pogosto nasprotovali, položaj pa je oteževalo vojaštvo na poti domov.⁵⁶

Slika 9: Vojna razglednica: Vojaški transport v gorah
(Vir: Fototeka Vojaškega muzeja Slovenske vojske)

⁵⁵ Prav tam.

⁵⁶ Prav tam.

Narodni svet za Štajersko je skušal 29. in 30. oktobra nastopati v imenu nove države nasproti nemško opredeljenemu občinskemu svetu Maribora, nemškemu Narodnemu svetu za Spodnjo Štajersko in avstrijskim oblastem. Major Rudolf Maister, poveljnik 26. črnovojniškega okrožja v Mariboru, ki se je udeleževal sej Narodnega sveta za Štajersko, se je zavzemal za odločnejšo politiko do nemštva. 1. novembra se je na sestanku poveljnikov in višjih častnikov, ki ga je sklical štacijski⁵⁷ poveljnik polkovnik Anton Holik (za katerega je bilo samoumevno, da mesto pripada Nemški Avstriji), razglasil za vojaškega poveljnika Države SHS v mestu ter z osebnim pozivom v vojašnici 26. strelskega polka na svojo stran pridobil prvo vojaško enoto ter nato sestavil še dve vojaški enoti s skupaj približno 160 vojaki ter z njimi zasedel večino vojašnic ter posamezne strateške točke v mestu. Dopoldne istega dne se je Narodni svet za Štajersko odzval na njegovo zahtevo po podelitvi poveljniškega položaja in generalskega čina in si s tem pridobil tudi politično podporo.⁵⁸

Akt Narodnega sveta za Štajersko o imenovanju majorja Rudolfa Maistra za poveljujočega častnika in generala se je glasil:⁵⁹

»V Mariboru, dne 1. novembra 1918

Narodni svet za Štajersko

Gospodu Rudolfu Maistru, generalu v Mariboru

Čast nam je, javiti Vam, da smo po dogovoru z dosedanjimi vojaškimi in administrativnimi oblastmi sklenili, izročiti Vam poveljstvo tukajšnje vojaške štacije ter vrhovno poveljstvo vsega Narodnemu svetu za Južno Štajersko podedenega vojaštva.

Naroča se Vam, da nemudoma v celem ozemlju Južne Štajerske ukrenete po svojem ukrepu vse, kar se Vam zdi za ohranitev varnosti osebe in premoženja prebivalstva tega ozemlja potrebno.

Ob enem se Vam v imenu Narodnega sveta podeli vojaški čin generala in se Vas povabi, da tekom dneva storite osebno obljubo.

Za narodni svet za Štajersko:

Dr. Rosina
podpredsednik

Prof. Voglar
tajnik

Dr. Karel Verstovšek
predsednik«

⁵⁷ Štacija – avstro-ogrsko krajevno, mestno poveljstvo.

⁵⁸ Lojze Ude, *Boj za severno slovensko mejo: 1918–1919*, Maribor 1977, str. 184–186.

⁵⁹ PAM, fond Prevratni dogodki na Štajerskem 2037, Akt Narodnega sveta za Štajersko o imenovanju majorja Rudolfa Maistra za poveljujočega častnika in generala; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 43.

Še isti dan je Maister izdal ukaz, s katerim je reguliral svojo vojaško oblast ter zelo korenito posegel v vojaško organizacijo v mestu in pokrajini:⁶⁰

»V imenu Jugoslovanskega narodnega viječa
Vojaško postajno poveljstvo v Mariboru
Povelje št. 1.

Maribor, 1. nov. 1918 ob 16. uri

1. Prevzetje poveljstva.

Jugoslovanski Nar. svet me je imenoval za generala in mi poveril vojaško poveljstvo nad Spodnjim Štajerskim, proti severu do severne meje okrajnih glavarstev Slovenji Gradec, Maribor, Radgona. Obenem sem prevzel tudi vojaško postajno poveljstvo v Mariboru. Z vsemi sredstvi, ki so mi na razpolago, bom skrbel za mir in red v mestu in sploh na Spodnjem Štajerskem in čuval zasebno in državno lastnino. Opozarjam na današnji dopoldanski dogovor in pozivam vse poveljnike, da me podpirajo v mojem prizadevanju.

2. Javljanje staleža.

Do jutri do 10. ure mi javijo polki, poveljstva in ustanove število jugoslovanskih častnikov in moštva.

Jugoslovansko vojaštvo ostane do nadaljnjih odredb v svojih vojašnicah, le 47. pešpolk odda svoj jugoslovanski del v vojašnico strelskega polka šte. 26.

Nemško avstrijsko vojaštvo, to je ono, ki je pristojno severno od mejne črte, označene v točki 1 tega povelja, se odpusti, ali pa nastani v dravski vojašnici.

Dne 3. t. m. ob 11. uri mora vse nemško avstrijsko vojaštvo, ki se bo ta dan nahajalo še v Mariboru, stati pred dravsko vojašnico, pripravljeno na odhod v Lipnico.

Poveljnik 47. pešpolka mora do takrat v redu predati vojašnice jugoslovanski vojaški upravi.

3. Prehranjevalni oddelek.

Vodja prehranjevalnega oddelka ostane nadpor. Hospodsky, prideljena sta mu rač. por. Haas in por. Galasso.

4. Stražna služba.

Strelniki polk šte. 26 odpošlje naslednje straže:

1. na glavni kolodvor: 1 častnika, 5 podčastnikov in 15 pešcev z 2 strojnica-ma, ki se dodelijo prometnemu nadzorniku žel. revidentu Kitaku Ivanu;

⁶⁰ PAM, fond Prevratni dogodki na Štajerskem 2037, Ukaz o vojaški oblasti; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 44.

2. na vojaško postajno poveljstvo okrajnega glavarstva: 1 častnik, 2 podčastnika in 8 pešcev, ta straža zavaruje tudi stanovanje dr. Verstovška, predsednika Nar. sveta za Štajersko (Wildenrainerjeva ulica števil. 6).

3. na prehranjevalni oddelek: 1 podčastnika, 20 pešcev;

4. v avstrijsko-ogrsko banko: 1 podčastnika, 20 pešcev;

Za zastraženje koroškega kol. in rezervne bolnišnice Wien Nro 1 izdam posebna navodila.

5. Službeni red.

Sprejemanje bolnih vojakov v bolnišnice, nabavljanje živil in sploh vsa upravnna služba se mora vršiti po dosedanjem redu.

6. Mene je dobiti

v pisarni vojaškega postajnega poveljstva, poslopje okrajnega glavarstva, I. nadstropje, ali pa v stanovanju Meljska cesta št. 11.

Maister, generalmajor«

3. novembra 1918 ob 11. uri je nemški del 47. pešpolka, 17 častnikov in 390 vojakov in podčastnikov, defilirал pred generalom Rudolfom Maistrom in odkorakal iz Maribora prek Špilja v Lipnico. Ukaz za odhod je dal Maister, verjetno pa je bil tudi posledica novice, podtaknjene avstrijskim častnikom, da so v Ljubljano prispele angleške čete, ki so na poti proti Mariboru. S tem se je Maistrov vojaški položaj sicer izboljšal, vendar je imel na začetku le malo svojega vojaštva – nekaj sto vojakov, ki so se mu pridružili ob prevzemu vojaške oblasti v mestu. Za službo v svojih enotah je ognjevitо vabil slovenske častnike in vojaške, ki so se vračali domov skozi Maribor. Tako je 4. novembra na mariborski železniški postaji pregovoril 100 mož slovenskega 2. gorskega strelskega polka (v katerem je Maister do premestitve v Przemysl služil kot častnik), ki so se vračali v Ljubljano iz štajerskega Ennsa, 5. novembra pa 150 srbskih vojakov, nekdanjih avstro-ogrskih vojnih ujetnikov, ki so se v večji skupini vračali domov v Srbijo. Kot vojaki antante so po Maistrovih ukazih opravili marsikatero pomembno nalogo, vendar so zbujali med nemškim prebivalstvom tudi odpor. Nemški železničarji so zaradi njih celo stavkali. Vendar to ni zadoščalo. Maister je ugotovil, da bo lahko uspešno izpopolnil slovensko vojsko na svojem območju, ki je bilo 1. novembra 1918 poimenovano SHS vojaško poveljstvo za Spodnji Štajer, le z razglasitvijo mobilizacije. Sicer je bil njegov poziv za mobilizacijo izdan po predhodnem ne posebno obvezujočem, a zelo odločnem ukazu, s katerim je reguliral svojo vojaško oblast.⁶¹

⁶¹ PAM, fond Prevrtni dogodki na Štajerskem 2037, Poziv za mobilizacijo; Hartman, Rudolf Maister, str. 45, 52.

»Državljeni, Jugoslovani!

Konec je vojske. Dobili smo novo, prosto in čvrsto domovino Jugoslavijo. S tem pa še ni konec težav. Valijo se armade vseh narodnosti domov. Oni tisoči, ki gredo skozi naše kraje, kradejo, požigajo in ropajo. Tudi do pobojev je že prišlo. Zato je naša sveta dolžnost, da branimo svojo domovino, premoženje in življenje naših dragih.

V smislu razglasa poverjenika za narodno obrano v Ljubljani ukazujem torej tako:

Vsi državljani Spodnjega Štajerja – častniki, tem enaki črnovojniki in moštvo – rojstnih letnikov 1879 do 1900 morajo se zgledati 18. listopada t.l. ob 8. uri dopoldne in sicer:

1. V Celju – v vojašnici 87. pešpolka oni, ki so doma iz okrajnih glavarstev Celje, ekspozitura Mozirje, Brežice, Konjice, Slovenj Gradec in mesto Celje.

2. V Mariboru – v domobranski vojašnici oni, ki so doma iz okrajnih glavarstev Maribor, Radgona, Ljutomer, Ptuj ter iz mest Maribor in Ptuj.

Zgledati se morajo brez izjeme vsi, naj so služili pri infanteriji, artileriji, kavaleriji ali pa kakem drugem, kakorkoli imenovanem poveljstvu ali branži, ne glede na to, ali so bili ob svojem sedanjem prihodu domov sposobni za fronto, za straženje ali za delo brez orožja.

Enako se morajo zgledati tudi invalidi, ki so začasno superarbitrirani in sedaj na dopustu, potem vsi oni, ki so bili do sedaj od avstrijskega vojnega ali domobranskega ministrstva ali od kakega drugega poveljstva oproščeni. Ti oproščenci bodo po pregledu oprostilnih list zopet odpuščeni.

Izveti so:

1. Zdravniki, ki so bili do sedaj vojaščine oproščeni.

2. Oni, ki so bili ves čas sedanje vojne za vsako vojaško službo nesposobni.

3. Oni, ki služijo že danes v jugoslovanski vojski.

4. Duhovniki.

5. Oni, ki radi zdravniško dokazane bolezni ali pohabljenosti ne morejo k zglašenju.

Vse oblasti in podjetja, ki so neobhodno potrebna za vzdrževanje javnega reda, prehrane, prometa itd. in ki imajo uslužbene moške omenjenih rojstnih letnikov, naj se najkrajšim potom obrnejo glede oprostitve na Vojaško poveljstvo za Spodnji Štajer v Mariboru.

Prometne zapreke npr. prenatrpani vlaki, slabo vreme itd. ne oprostijo nikogar, da se na določeni dan in na določenem kraju ne zgleda.

K zglašenju mora vsakdo prinesiti od občine izstavljeno izkaznico, na kateri je potrjeno, da je zglašenec res dotična oseba. Tudi naj vsak zglašenec prinese na zanj na vojaštvo se nanašajoče listine npr. odpustnico, oprostilni list itd.

Plača od dneva zglasitve znaša na dan 5 K za podčastnike in 4 K za poddesetnike in vojake brez sarže za ves čas vojaške službe.

Za hrano, stanovanje in obleko je vse od jugoslovanske države poskrbljeno. Radi težke prehrane naj vsakdo prinese s seboj za dva dni živil, za kar bo od države primerno odškodovan.

Kdo tega ukaza ne uboga in se torej ne zgласi 18. listopada t.l. v Celju ali Mariboru, smatrali ga bomo dezerterjem, pritirali ga bodo k zglašenju orožniki ter bo po starih naših postavah kot izdajalec domovine najstrožje kaznovan.

Ta razglas naj se oznani tudi po cerkvah in naj ga razširijo v svojem okolišu vsi zavedni Jugoslovani, da dobimo kar hitro mogoče svojo jugoslovansko armado.

Maribor, dne 9. listopada 1918.

General Maister
Vojaški poveljnik Spodnjega Štajerja«

Maistrov mobilizacijski ukaz je bil sestavljen v ostrem vojaškem jeziku, ampak je bil kljub protestom nemškoavstrijske vlade in mariborskega mestnega sveta uspešen, tako da se je lahko lotil dopolnjevanja organizacijske strukture svojih enot. Ta je temeljila na sklepu Narodnega sveta SHS v Zagrebu z dne 31. oktobra 1918 o ustanovitvi II. vojaškega okrožja v Ljubljani in slovenske vojske. Odredil je organizacijo narodne, slovenske armade po dotedanjem avstro-ogrskem ozemeljskem načelu. Od 18. novembra 1918 je potekalo organiziranje slovenske vojske in k vojaškemu poveljstvu za Spodnji Štajer, ki mu je poveljeval Maister, so spadali:

1. Mariborski pešpolk, ustanovljen 21. novembra 1918 (prej 26. strelski polk).
Za poveljnika je bil imenovan podpolkovnik Avgust Škrabar. Polk je imel tri bataljone in dopolnilni bataljon. V njem je bilo okrog 1900 mož in 60 častnikov. Oboroženi so bili z 39 težkimi strojnicami, 42 lahкими strojnimi in 1038 ročnimi granatami.
2. Celjski pešpolk, ustanovljen v drugi polovici novembra 1918. Štel je 1005 mož in 65 častnikov.
3. Tržaški bataljon, nastal sredi novembra 1918, sestavljali so ga vojaki in častniki nekdanjega tržaškega 97. polka in drugi primorski prostovoljci, ob koncu novembra je štel 535 mož in 38 častnikov.
4. Topniško poveljstvo Maribor je imelo konec novembra 1918 295 mož, 20 častnikov in 12 topov.
5. Mariborski dragonski polk je bil ustanovljen že 1. novembra 1918. Takrat mu je poveljeval rezervni poročnik Dragotin Lončarič. Dragonci, konjeniki, so patrolirali po mestu in stražili.
6. Letalska stotnija Maribor se je oblikovala v začetku novembra 1918. Posegla

je v boje na Koroškem in opravljala opazovalne polete nad Prekmurjem.

Pod Maistrovo poveljstvo so sodili še štab vojaškega poveljstva za Spodnjo Štajersko, mariborsko mestno poveljstvo, orožarna, intendatura, proviantura, dve vojaški bolnišnici, obveščevalna služba, cenzura, vojaška godba in mariborska vojaška realka, kjer so se pripravljali bodoči častniki in je pod poveljstvom podpolkovnika Davorina Žunkoviča postala prva slovenska vojaška šola.⁶²

Ob oblikovanju enot so njeni pripadniki prisegli novi državi:⁶³

»Prisegam in se rotim pri Bogu Vsemogočnemu in svoji časti, da hočem zvesto služiti in z vso svojo dušo, z vsem svojim srcem, vso svojo voljo služiti vladi Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov kot ljudski in zakoniti oblasti. Prisegam sebi in svojim dragim, svoji deci in svojim roditeljem, da hočem odredbe narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov brezpogojno, povsod, v vsakem času izvrševati in da hočem biti pokoren ukazu predpostavljenih zapovednikov in vsem narodnim postavam in zakonom za napredek, edinstvo, svobodo in moč.

Tako hočem in v to mi pomagaj Bog!«

Podobno kot je za Slovence hotel s svojimi vojaki Maister, je želel ob propadu monarhije z ustanovitvijo nemške *Schutzwehr* mariborski mestni svet za Nemce. Številčno stanje nemške garde se je večalo, tako da je 23. novembra 1918 štela že 1500 mož in 100 oficirjev. Ker je vse bolj ogrožala pridobitve slovenske vojske, je bilo samo še vprašanje časa, kdaj bo prišlo do spopada oziroma kdo bo prvi povlekel odločujočo potezo. Ponovno jo je Maister. Veliko število mobiliziranih vojakov, oblikovanje vojaških enot, njihova dobra razmestitev po mestu in okolici, podrobno izoblikovan načrt ter ne nazadnje tudi pogojno soglasje Narodne vlade SHS so bili dobra predpriprava za akcijo razorožitve *Schutzwehra*, ki se je pričela 23. novembra 1918 ob štirih zjutraj. Izvršena je bila v 47 minutah, točno po načrtu in brez večjih incidentov. Že zjutraj istega dne so meščani brali razglas:⁶⁴

Mestno *Schutzwehr* sem zaradi njenega nepostavnega in občenevarnega početja razpustil: njeno razoroževanje je v teku.

Meščani in delavci!

»*Schutzwehr* mesta Maribor je obstajala večinoma, žal, iz takih elementov, da jim nisem zmožal več zaupati vašega blaga in življenja. Na straži stoječi udje mestne *Schutzwehr* so sami plenili, ropali, streljali na ljudi in so tako tvorili ne več *Schutzwehr*, temveč deloma drhal, ki se je moramo bati. Od udov mestne *Schutzwehr* storjene zločine bom objavil v listu *Marburger Zeitung*. Na to veli-

⁶² Hartman, *Rudolf Maister*, str. 56–57.

⁶³ Prav tam.

⁶⁴ PAM, fond Prevrtni dogodki na Štajerskem 2037, Razglas o razorožitvi *Schutzwehra*.

ko in nevarno napako sem opetovano opozoril zastopnike mestne občine, toda naletel sem pri tem vselej na gluha ušesa. Razen tega sem danes izvedel iz zanesljivega vira, da mestna Schutzwehr proti dogovorom in v rušenju vsake vojaške podrejenosti namerava napasti moje čete in vzeti vplivne jugoslovanske osebe za talce. Zato sem to ukrenil in zapovem:

Državno orožje vsake vrste, municijo, opravo in monture morajo pripadniki mestne Schutzwehr do 12. ure opoldne oddati in sicer ti, ki so na severnem bregu Drave, v domobranski vojašnici, oni na južnem bregu Drave v topničarski vojašnici.

Udom mestne Schutzwehr izstavljene legitimacije nimajo nobene veljave več.

Pripadniki bivše Schutzwehr so po oddaji navedenih predmetov prosti in se morejo v Mariboru posvetiti svojemu poklicu, če se pokorijo mojim odredbam in so rojeni Mariborčani. Udje mestne Schutzwehr, ki niso Mariborčani, morajo še danes pred mrakom zapustiti mesto.

Jugoslovani, ki niso Mariborčani, a so pripadali mestni Schutzwehr, se morajo do 12. ure opoldne zglasiti v domobranski vojašnici, da dobijo izkaznice. Z udi bivše Schutzwehr, ki se temu povelju ne pokorijo brezpogojno, se bo postopalo kot z uporniki.

Vrhu tega morajo vsi prebivalci mesta Maribor državno orožje in municijo oddati na južnem bregu Drave v topničarski vojašnici, na severnem bregu Drave v domobranski vojašnici. Od 12. ure opoldne bodo hodile živahno obhodne straže – patrole – ter od sumljivih zahtevale, da se izkažejo. Pri strankah in v hišah, v katerih se, kakor se domneva, hrani orožje in municija, bom odredil hišne preiskave.

Tega pa nisem ukrenil zoper vas in ne zoper mesto Maribor, marveč storim le to, kar sem pri nastopu svoje službe obljubil: skrbeti za mir in red, za varnost vašega življenja in blaga in hočem držati to svojo obljubo.

Politična uredba mesta Maribora se s tem ne dotakne na noben način, mestni upravitelji ostanejo na svojem mestu. Danes od 12. ure smejo nositi vojaško uniformo samo moje čete, osebe vodstva vojaškega transporta, osebe sanitete: osebe teh zadnjih dveh skupin morajo imeti izkaznice.

Meščani in delavci! Ne bojte se! Moje čete so danes tako močne, da mi je lahko brez druge pomoči vzdrževati red. Po moči bom skušal vaš trdi položaj v zadnjih trenutkih sedanjega težkega časa izboljšati. Dokler mojim naredbam ne nasprotujete, ste pod mojim osebnim varstvom in bom vsako vam prizadeto krivico najostreje kaznoval. Nasprotno pa vas svarim pred vsako nepremišljenostjo, da se zabrani razglasitev prekega soda. Jaz in moji častniki smo odločni in močni dovolj, z našimi vrlimi četami zadušiti vsak upor, če je potrebno, z najostrejšo silo.

Maribor, dne 23. novembra 1918

General Maister«

Razorožitev Schutzwehra je bila tako druga velika zmaga Maistra nad Nemci v boju za Maribor. Kmalu po tem je razpustil nemški magistrat, mestni občinski svet in določil komisarja mesta, ki je 2. januarja 1919 prevzel župansko oblast. Prav tako so Slovenci prevzeli mestno policijo, sodstvo, šolstvo in upravo. Slovenske vojaške enote so na ukaz generala Maistra pričele zasedati ozemlje ob narodnostni meji.

Narodna vlada SHS je 22. novembra 1918 izdala sklep številka 151 o začasni ureditvi poveljstev pri II. vojnem okrožju, ki ga je SHS vojaško poveljstvo za Spodnji Štajer v Mariboru prejelo 26. novembra 1918. V njem je določeno, da generalmajor Maister poveljuje kot poveljnik »Štajerskega obmejnega poveljstva SHS v Mariboru« vsem četam v tem prostoru in to od ogrsko-hrvaško-štajerske meje do vključno črte po generalni karti: Aich, Bleiburg, Δ1637 Travnik in na jugu do južne meje okrajnih glavarstev Ptuj, Maribor, Slovenj Gradec. Na tem območju so mu bila podrejena vsa poveljstva, enote, vojaške bolnice, oskrbovališča in zavodi. Pešpolk številka 47 so združili s strelskim polkom številka 26. Oddelek gorskega strelskega polka številka 2 je moral Maister do 1. decembra napotiti v Ljubljano, oddelke pešpolka številka 87 pa v Celje, vendar šele, ko bo imel dovolj lastnih enot. »Sčasoma« so morali vzpostaviti delovanje dragonskega polka številka 5, vsi bivši topničarji 26. strelskega polka in 47. pešpolka pa so se morali zglasti pri topničarskem poveljstvu v Mariboru. Maistrov dosedANJI štab je tudi po novem deloval v isti sestavi kot pred tem, s tem da se mu je v štab dodelil generalštabni stotnik Jernej Ankerst. Poveljniki polkov so morali, »v kolikor jim to dopušča število moštva«, formirati enega ali več bataljonov s tremi stotnijami s »po 4 častniki in cca 100 mož« in eno stotnijo »težkih strojnih pušk« ter v kolikor je bilo to možno, pri vsaki stotnji še četrti vod z oborožitvijo »lahkih strojnih pušk«. ⁶⁵

Tako so bile ob koncu vojne v Mariboru pod poveljstvom generala Maistra vzpostavljene enote, ki so bile sicer formacijsko podobne tistim pred vojno, vendar popolnoma drugačne, predvsem nacionalne strukture in linije poveljevanja. Vzpostavljena je bila slovenska vojska, ki pa se je že takoj po tem začela, tako kot ostale državne institucije Države SHS, izgubljati v vojski in upravi nove države.

Vendar pa se nemško avstrijski prebivalci propadle države niso kar tako sprijaznili z Maistrovimi ukrepi. Višek odpora priključitvi Maribora novi jugoslovanski državi je, ob številnih člankih v časnikih, provizoričnemu plebiscitu za priključitev Maribora in okolice nemško avstrijski državi, incidentom na mejnih območjih in mestih, dosegel 27. januarja 1919, ob drugem obisku opazovalca Združenih držav Amerike podpolkovnika Shermana Milesa in to z veliki-

⁶⁵ PAM, fond Prevratni dogodki na Štajerskem, 4/200.

mi demonstracijami po mariborskih ulicah, ki so dosegle višek s streljanjem in mrtvimi na Glavnem trgu pred mestnim magistratom. Maister je naslednji dan izdal ukaz o preprečevanju kaljenja miru v mestu, poverjenik Narodne vlade za prosveto Verstovšek pa je 29. januarja razpustil mariborsko gimnazijo, realko in učiteljišče, saj so se gojenci le-teh v veliki večini udeležili demonstracij, profesorji pa so bili odpuščeni.⁶⁶

7 MEJA NA KOROŠKEM

Po razorožitvi nemške garde je Maister vojaško zasedel ozemlje od Špilja do Radgone kot etnično mejo med slovenskim in nemškim narodom in s tem začrtal severno mejo nove države, kasneje potrjeno tudi na mirovni konferenci. Med zasedbo je prišlo do manjših spopadov v Špilju in Cmureku, do resnega spopada pa med 4. in 6. februarjem 1919 v Radgoni, v katerem se je slovenska posadka v Radgoni pod poveljstvom stotnika Zeilhoferja sprva preko Mure umaknila v Gornjo Radgono, kjer je odbila nadaljnje avstrijske napade. Na obeh straneh je sodelovalo nad 1.500 v vojni preizkušenih moških.⁶⁷

V zvezi z vprašanjem meje na Koroškem pa je Maister izjavil: »Usodno, nepopravljivo napako je zgrešila naša prva Slovenska vlada v Ljubljani, ki je meni preprečila takojšnjo zasedbo Celovca in cele Koroške.« Maister je v Ljubljani trikrat neuspešno poskušal dobiti dovoljenje za vojaški poseg na Koroškem. Prvič v zvezi z mobilizacijo treh letnikov in zasedbo Celovca in Koroške, vendar ga je poverjenik za vojsko, dr. Lovro Pogačnik, zavrnil z obrazložitvijo, da vlada nima prehrane za vojsko v Celovcu. Kasneje se je sicer izkazalo, da so bile v Celovcu velike zaloge živil za potrebe soške in tirolske fronte. Maister je kljub prepovedi izvršil mobilizacijo treh letnikov in v teku le-te je 17. 11. 1918 prispel iz Schärdinga v Avstriji v Maribor bataljon 37. dalmatinskega strelskega polka, ki je štel 1200 moških in se je vračal v Zadar zaradi demobilizacije. Oborožen je bil s puškami in strojnicami, s seboj je imel lastne poljske kuhinje in bil tako organiziran in usposobljen, da je bil sposoben takoj izvesti vojaško intervencijo. Vojaški so bili pripravljeni ostati v Mariboru in se priključiti Maistru, zato je le-ta v tej enoti videl priložnost za ponovni poskus intervencije v Celovcu. V Ljubljani pa so ga, iz istega razloga kot prvič, ponovno zavrnil.⁶⁸

Z namenom ustavitve nadaljnjih spopadov je k Maistru kot zastopnik avstrijske republike in vojaški poveljnik Gradca prišel polkovnik Rudolf Passy, ki je bil med vojno na tirolski fronti poveljnik 26. mariborskega strelskega polka. V posebni pogodbi z dne 27. novembra 1918 sta se dogovorila za premirje in v 2. točki določila demarkacijsko črto: Radgona – Pridova – Gornja Purkla – Št.

⁶⁶ PAM, fond Prevratni dogodki na Štajerskem, škatla 3/98.

⁶⁷ PAM, fond Prevratni dogodki na Štajerskem, škatla 1/22, Cvirn, *Zgodovina prevrata na Štajerskem 1918/19*, str. 20 in 29.

⁶⁸ Prav tam, str. 29.

Vid na Vogavi – Ernož – Zagaj – Ivnik – Št. Pavel ob Labodnici – Grebinj – Veženberk – Slovenji Šmihel – Krnski grad – Trg – Beljak – Šmohor – južno na deželno mejo; ter kot je zapisano v nadaljevanju te točke, naj bi bil namen demarkacijske črte zaščita obeh narodov in ni bila prejudic prihodnje narodno-stne oziroma državne meje.⁶⁹

Slika 10: **Vojna razglednica: Na položaju**
(Vir: Fototeka Vojaškega muzeja Slovenske vojske)

Maister je sporazum z določeno demarkacijsko črto poslal vladi v Ljubljani, s predlogom za takojšnjo zasedbo le-te. Vlada je njegov predlog že tretjič zavrnila, tokrat z utemeljitvijo, da je vojaška zasedba demarkacijske črte nepotrebna, ker so zavezniki že obljubili Koroško Jugoslaviji in je zato vojaški poseg nepotreben oziroma »da nam drugi važnejši zunanje politični zapetljaji veljavajo popustljivost proti Avstriji«. Ker Maister sam ni mogel v odkriti spopad z Ljubljano in zasesti demarkacijske črte Radgona – Špilje – Velikovec, je k vojaški akciji spodbujal druge. Tako je 29. novembra telefoniral Malgaju in mu sporočil dogovorjeno geslo za vojaški poseg: »Velike konserve naj se brezpogojno zaužijejo za zajtrk v soboto dne 30. novembra.«, na kar mu je Malgaj pritrdilno

⁶⁹ PAM, fond Prevrtni dogodki na Štajerskem, škatla 5/236, Vertrag geschlossen zwischen General Rudolf Maister, Kommandanten des Štajersko obmejno vojaško poveljstvo SHS v Mariboru und dem Bevollmächtigten des deutsch – österreichischen Wohlfahrtsausschusses und des Militärkommandos in Graz, Oberst Rudolf Passy, št. 2, z dne 27. 11. 1918 ter Demarkacijska črta: Maister – Passy, str. 19.

odgovoril: »da je vse pripravljeno in da njegovi lačni fantje že komaj čakajo«. 2. decembra, potem ko je krenil iz Celja z 200 prostovoljci, je nadporočnik Malgaj zasedel Guštanj, Prevalje, Mežiško dolino do Črne, Pliberk in Velikovec.⁷⁰

O zavzetju Pliberka je Malgaj Maistru poslal naslednje poročilo:

»Voj. štac. poveljstvo v Prevaljah.

Gospodu generalu Maistru v Mariboru.

Ker se je četa od prvotnih 40 mož, 4 strojnih pušk pomnožila na 170 mož in 9 strojnih pušk, zasedel sem včeraj t.j. dne 28. T.m. z 80 možmi – med temi 35 Srbov – in 6 strojnimi puškami mesto Pliberk, ki je bil zaseden od nemškega vojaštva iz Celovca – 26 mož in 2 strojnima puškama. Orožje so nemški vojaki predali nam in so odšli. Naše patrole imajo zasedeno do Drave, kakor kaže škica. V Velikovcu je nagrmedenega mnogo materijala, živeža in sladkorja. Nemškega vojaštva v Velikovcu ni čez 100 mož. Prevalje, dne 24. listopada 1918. Franjo Malgaj, nadporočnik, poveljnik voj. oddelka s sedežem v Pliberku.«⁷¹

Kljub Maistrovi podpori v orožju in strelivu, je bil Malgaj prepuščen same-mu sebi ter je vzdržal do avstrijske ofenzive konec marca 1919, ko je tudi sam padel. Nadporočnik Kristan je v vojaški akciji iz Slovenj Gradca 5. decembra 1918 zasedel Dravograd ter nato še Labod in Št. Pavel. Maister mu je v pomoč poslal eno četo, vendar se je moral v marčevski ofenzivi umakniti. Iz Jesenic pa je proti Rožu krenil major Lavrič, ki je kljub temu, da je bil težko ranjen, vzdržal na Koroškem. O zasedbi Borovelj je poročal: »Ker je bila napovedana zatvoritev italijanske demarkacijske črte Snežnik – Postojna – Trbiž, se mi je zdelo potrebno, da vsaj istočasno zasedemo svoj cilj, t.j., da zasedemo severno demarkacijsko črto na Koroškem ob Dravi. V Tržiču sem imel do takrat samo 100 mož, a od teh niso hoteli vsi riskirati, da bi šli na novo pred sovražnika, temveč so deloma hoteli ostati kot narodna straža v Tržiču. Vendar sem se odločil za vpad čez Ljubeljski prelaz na glavno mesto južnega Koroškega. Da bi prikril šibkost svojega oddelka, sem šele opolnoči na 19. november prekoračil deželno mejo na Ljubelju. Moja kolona je štela 7 častnikov, 58 mož, 3 strojne puške. Poročnik Hajnrihar, ki je bil prej v Borovljah, je prostovoljno vodil majhno prednjo stražo in je ob srečnem naključju presenetil spečo nemško četo pri Hudičevem mostu ob vznožju Ljubelja. Nemci so se morali umakniti čez Dravo. Jaz sem hitel ponoči proti Borovljam, zasedel ob 5. uri iznenada mesto in dal tamkajšnjo nemško gardo razorožiti«. Po protestu Koroške deželne vlade in prihodu njenih pooblaščenecv v mesto, ki so smatrali zasedbo koroškega ozemlja za sovražno dejanje in ki, da ne uporabijo oborožene sile samo zato, da

⁷⁰ PAM, fond Prevrtni dogodki na Štajerskem, škatla 1/22, Cvirn, *Zgodovina prevrata na Štajerskem 1918/19*, str. 30.

⁷¹ PAM, fond Prevrtni dogodki na Štajerskem, škatla 5/236, Demarkacijska črta: Maister – Passy, str. 8.

se izognejo prelivanju krvi, se je Lavrič skliceval na pooblastilo Narodne vlade in na Wilsonovo formulo o samoodločbi narodov, so sklenili vojaški sporazum, ki je Slovencem priznaval pravico vojaške prisotnosti in zasedbo ozemlja Koroške južno od Drave. Kot začasna demarkacijska črta pa je bila določena Zilja oziroma Drava do vasi Pirk, jugovzhodno od Velikovca.⁷²

Vse te vojaške akcije, kljub temu, da so bile brez enotnega vodstva in medsebojno neusklajene ter so bili posamezni častniki v njih prepuščeni samim sebi, svojemu pogumu in iniciativi, pričajo, da bi bila ob sorazmerno majhni vojaški moči, tako kot pred tem na Štajerskem, vojaška zasedba Koroške možna in izvedljiva. Je pa bil zato rezultat avstrijske protiofenzive konec marca 1919 odločitev za izvedbo plebiscita. Po združitvi v Kraljevino SHS je bila v Ljubljani 4. februarja 1919 ustanovljena Dravska divizijska oblast pod poveljstvom generala Smiljanića. Po avstrijski ofenzivi je aprila skoncentriral svoje sile ob meji in junija 1919 izvedel protiofenzivo, ki je avstrijske sile potisnila preko Drave, zasedla Št. Pavel in Gosposvetsko polje, vendar se je moral umakniti za meje plebiscitarnega območja.⁷³

Maister je bil imenovan za predsednika plebiscitarne komisije Kraljevine SHS v coni A, v kateri je maja leta 1920 izvedel poskusni plebiscit, katerega rezultat je bil 90 % v podporo kraljevini. V ta rezultat je bil tako prepričan, da je, ob predlogu predsednika Avstrije dr. Rennerja, ki ga je posredoval vladi v Beogradu, da naj se Koroška sporazumno razdeli tako, da bi ozemlje južno od Drave pripadlo kraljevini, severni del pa republiki in to brez plebiscita, regentu Aleksandru na osebnem pogovoru v Beogradu predlagal, da naj predlog zavrne. Na Aleksandrove besede: »Da se ne prevarite«, je odgovoril: »Ne, siguren sem«. Očitno Maister v poskusnem plebiscitu ni zmozel v celoti zajeti in doumeti razmišljanja rojakov na Koroškem, ki bi jih lahko strnili v besedah poznejšega ljubljanskega nadškofa Rožmana, takrat vojaškega duhovnika v Pliberku, ki je o stanju v predplebiscitni Koroški in o razmišljanju prebivalstva o odločitvi na plebiscitu dejal: »Naše koroško ljudstvo je katoliško in zelo verno, Srbi so pravoslavni, to pa nas globoko loči. Ljudstvo žaluje za bivšo monarhijo in se najbolj boji vojaške službe v srbski vojski. To zna na plebiscit vplivati usodno.«.⁷⁴

Kot predstavnik Narodnega sveta na plebiscitarnem ozemlju cone A je bil Maister v središču pripravljalnega in propagandnega dogajanja, to še toliko bolj, saj je osvoboditev Koroške smatral za svojo življenjsko nalogo, pa tudi poskusni plebiscit, ki ga je izvedel maja 1920, ga je prepričeval, da bo plebiscit izveden v jugoslovansko korist. Naporne priprave na izvedbo plebiscita in zanj nepričakovan poraz je le še poslabšal njegovo zdravje, saj se je v tem času tuberkulozi

⁷² Prav tam, str. 9 in 10.

⁷³ PAM, fond Prevrtni dogodki na Štajerskem, škatla 1/22, Cvirn, *Zgodovina prevrata na Štajerskem 1918/19*, str. 30.

⁷⁴ Prav tam, str. 31.

pridružila še obolelost akutnega vnetja živčnega sistema, vendar je namesto na zdravljenje odšel na novo nalogo. Imenovan je bil za predsednika razmejitvene komisije po mirovni pogodbi z Italijo, kar je pospešilo napredovanje bolezni, ki ga je konec leta 1921 priklenila na posteljo. Leta 1925 ga je njegov prijatelj Stupica, notar v Sv. Lenartu v Slovenskih goricah, povabil, da poletja preživi na Zavrhu pri Sv. Lenartu. Tu se mu je zdravstveno stanje izboljšalo, vendar popolnoma okrevail ni nikoli več, so pa v Slovenskih goricah nastale pesmi, ki jih je leta 1929 izdal v pesniški zbirki *Kitica mojih*.⁷⁵

V tem času je Maister dvakrat nastopil v javnosti, ki mu je izkazala spoštovanje za njegovo delo v preteklih letih. Leta 1920 je regent Aleksander, ko je obiskal Slovenijo, v svoje spremstvo povabil tudi Maistra. Na manifestacijah, ki so jih prirejali ob tem dogodku, so prebivalci radostno vzklikali tako regentu kot Maistru, slednjemu ponekod še bolj vneto, tako da je regent Aleksander Maistru dejal: »Kakor vidim, ste vi, gospod general, zelo priljubljeni pri Slovencih«. Maister je bil ob teh besedah tako presenečen, da ni vedel, kaj bi odgovoril, saj ni bil prepričan o tem, ali pomenijo pohvalo ali grajo. Kljub vsemu pa ga je Aleksander nato imenoval za svojega častnega adjutanta. Ob praznovanju 10. obletnice osvoboditve Maribora je bila na Glavnem trgu v Mariboru velika proslava, katere udeležence je z balkona mestnega magistrata nagovoril tudi Maister. Po proslavi je Maister v pehotni vojašnici odkril spomenik padlim borcem za osvoboditev Maribora in Koroške, v mestnem parku pa spomenik osvoboditve Maribora.⁷⁶

29. marca 1934, ko je Maister praznoval svojo 60-letnico rojstva, je mariborska mestna občina, skupaj z njegovimi borci, pripravila veliko proslavo. »Desettisočglava množica njegovih borcev, mestnih svetnikov, raznih deputacij, zastopnikov oblasti, društev itd. je korakala v bakljadni povorki pred njegovo stanovanje, kjer mu je bila prirejena pevska in muzikalna podoknica s čestitkami raznih govornikov«. Vendar je že 26. julija po mestu odjeknila vest, da je Maister v Uncu, kamor je vsako poletje odhajal na svojo posest, ki jo je podedoval po tetini smrti, umrl. Iz Unca so ga nato v Maribor pripeljali z vlakom, kateri se je vmes ustavil v Ljubljani, Žalcu in Celju, kjer so bile »prirejene žalne počastitve, velike množice žalujočega naroda so pa v molku in tihi molitvi skazovale zadnje počaščenje svojemu velikemu sinu«. V Mariboru je krsto sprejelo odposlanstvo mestnih svetnikov in jo položilo na oder pod mestnim magistratom na Glavnem trgu, njegovi borci pa so prevzeli častno stražo ob njegovi krsti. Njegov pogreb pa je bil »visoka pesem spoštovanja in hvaležnosti, katero mu je skazoval celokupen slovenski narod«.⁷⁷

⁷⁵ Prav tam, str. 33.

⁷⁶ Prav tam, str. 34.

⁷⁷ Prav tam.

8 ZAKLJUČEK

Avstro-Ogrska se je na vojno, skupaj s svojima zaveznicama Nemčijo in Italijo, pripravljala dvajset let, vendar vojna še zdaleč ni potekala po teh načrtih. »Slovenski« polki so sprva krvaveli na frontah v Galiciji. Leta 1915 pa se fronta odpre na slovenskem nacionalnem ozemlju, ob Soči, ter poseže tako v vojaško kot civilno življenje na Slovenskem. Vojaki, ki so odhajali na fronto, so si okrasili vlake s cveticami in venci. In kot so zapisali v *Straži* so »kaj radi imeli na vozovih slike presvitlega cesarja, za katerega so z navdušenjem šli na bojišče.« Stiki z domačimi na fronti so se vzpostavljali predvsem preko pošte. V ta namen so za čas vojne za vojake, ki so bili na bojiščih, ustanovili posebno vojno pošto in predpisali, kako bo tovrstni poštni promet potekal. S širitvijo vojaških spopadov je vse več vojakov padlo v nasprotnikovo ujetništvo, tako so se vedno bolj množila vprašanja in pritožbe prebivalstva glede neugodnega položaja vojnih ujetnikov v Rusiji. Zraven zbiranja posameznih praktičnih potrebščin za vojake na fronti in kupovanja vojnih obveznic oziroma posojil, so posamezni premožni meščani namenjali posameznim vojaškim enotam tudi direktna finančna sredstva. Največje zanimanje pa so za domačo javnost vsekakor predstavljale novice s front, predvsem tistih, kjer so se borile slovenske enote. Osnova informacij z bojišč so bila pisma vojakov domačim, članki v časopisih, informacije, ki so jih prinašali vojaki z bojišč, ki so bili na dopustih ali ranjeni v oskrbi doma ali v bolnišnicah, ter govorice, ki so se tako ali drugače širile po mestu. Po mobilizaciji ob začetku vojne se je mobiliziranje za vojsko sposobnih moških v mestu nadaljevalo ves čas vojne. Vojno ministrstvo pa je omogočilo, da so lahko mladeniči, rojeni v letih 1892–1895, ki so bili vpoklicani kot črnovojniki, predčasno opravili dopolnilni izpit za enoletne prostovoljce. Vojaške oblasti so preverjale tudi vse tiste, ki so bili vojaške službe oproščeni. Tako so morali uslužbenci zasebnih podjetij, posamezni zasebniki, ki so bili kot vodilni ali drugače pomembni funkcionarji, dokazovati nadaljnjo upravičenost, zdravstveno in ostalo, odsotnosti s fronte. V vojašnicah in vadiščih v mestu so potekala urjenja in usposabljanja enot, ki so bile namenjene na fronto oziroma so se iz njih vračale. V notranjosti pa so se nahajali tudi vojaki, ki so prihajali s fronte. Odločilni ukrepi generala Maistra in njegovih borcev pa so ob koncu vojne in tik po njej zagotovili, da so bile ob koncu vojne pod poveljstvom generala Maistra vzpostavljene enote, ki so bile sicer formacijsko podobne tistim pred vojno, vendar popolnoma drugačne, predvsem nacionalne strukture in linije poveljevanja. Vzpostavljena je bila slovenska vojska, ki pa se je že takoj po tem začela, tako kot ostale državne institucije Države SHS, izgubljati v vojski in upravi nove države.

9 POVZETEK

Ta vojna je bila drugačna od vseh doslej. V njej je sodelovalo 28 držav ali $\frac{3}{4}$ človeštva. Boji so potekali na morju, zemlji in ob koncu tudi v zraku, žrtev pa je bilo toliko kot v nobeni vojni doslej – 20 milijonov. Trajala je štiri leta, na fronti in v zaledju, ter uničila največje imperije in vplivala na uspešno izvedeno boljševistično revolucijo v Rusiji. Drugačna pa je bila tudi zaradi nove vojaške tehnike. Nova orožja: letalo, tank, strojnica, plin so spremenila do tedaj znano strategijo in taktiko delovanja vojaških enot. Avstro-Ogrska se je na vojno, skupaj s svojima zaveznicama Nemčijo in Italijo, pripravljala dvajset let, vendar vojna še zdaleč ni potekala po teh načrtih. »Slovenski« polki so sprva krvaveli na frontah v Galiciji. Leta 1915 pa se fronta odpre na slovenskem nacionalnem ozemlju, ob Soči, ter poseže tako v vojaško kot civilno življenje na Slovenskem. Ob koncu vojne so bile na slovenskem ozemlju, predvsem v Mariboru, pod poveljstvom generala Maistra vzpostavljene enote, ki so bile sicer formacijsko podobne tistim pred vojno, vendar popolnoma drugačne, predvsem nacionalne strukture in linije poveljevanja. Vzpostavljena je bila slovenska vojska, ki pa se je že takoj po tem začela, tako kot ostale državne institucije Države SHS, izgubljati v vojski in upravi nove države.

KLJUČNE BESEDE: prva svetovna vojna, Avstro-Ogrska, vojaška organiziranost, posledice vojne, vsakodnevno življenje

Summary

CONSEQUENCES OF THE FIRST WORLD WAR FOR MILITARY ORGANISATION ON SLOVENIAN TERRITORY AND THE CHANGES BROUGHT ABOUT BY NEW CIRCUMSTANCES IN PEOPLE'S EVERYDAY LIFE

This war was different from any other before. Twenty-eight countries or three-quarters of mankind participated in it. Battles were fought at sea, on land, and towards the end in the air too, while casualties were more numerous than in any war so far – 20 million. It lasted four years, at the front and beyond, it destroyed the biggest of empires and influenced the successfully executed Bolshevik revolution in Russia. It also differed in military technique. New weapons: the airplane, tank, machine gun, gas changed the strategies and military unit tactics known until then. Together with its allies Germany and Italy, Austria-Hungary had been preparing for this war for twenty years, but it did not go according to their plans, not by a long shot. »Slovenian« regiments first bled on

the fronts in Galicia. In 1915, a new front opened on Slovenian national territory, along the Soča River, which interfered with military as well as civilian life in this area. When WW1 ended, Slovenian territory, especially Maribor, witnessed the establishment of military units under the command of General Maister. These units were similar in form to those prior to the war but were completely different in national structure and chain of command. Thus the Slovenian army was established but it soon began, just like all other state institutions of the State of Slovenes, Croats, and Serbs, to get lost in the military and administration of the new state.

KEY WORDS: *First World War, Austria-Hungary, military organisation, consequences of war, everyday life*